

**1736-1739 Osmanlı-Rusya-Avusturya Savaşında
Ruslara Esir Düşen Bir Osmanlı Askeri ve Eseri:
Akhisarlı Hacı Nesimoğlu Ahmed Bin Hasan ve
*Tevârih-i Âl-i Osmân***

**An Ottoman Soldier Taken Captive by the Russians in
the 1736-1739 Ottoman-Russia-Austria War and His
Work: Hacı Nesimoğlu Ahmed Bin Hasan from Akhisar
and *Tevârih-i Âl-i Osmân***

Mehmet Fatih GÖKÇEK*

Özet

Osmanlı Devleti, 1736-39 yılları arasında Rusya ve Avusturya ile yaptığı savaşlardan galip çıkmıştır. Savaş sonunda imzaladığı barış antlaşmalarıyla da daha önceden kaybettiği Azak ve Belgrat gibi stratejik önemi haiz yerleri geri almıştır. Osmanlı Devleti kazandığı bu başarılar sayesinde düşmanlarına kaptırdığı toprakları ele geçirebileceğini görmüştür. Söz konusu savaş süreci, dönemin tarihçilerince kaydedilmiştir. Bu eserlerden süreci, açık bir şekilde izlemek mümkündür. 1736-39 savaşlarını ele alan tarihçilerden biri de Özü Kalesi'ni müdafaa ederken Ruslara esir düşen Akhisarlı Hacı Nesimoğlu Ahmed'dir.

Bu çalışma, Akhisarlı Hacı Nesimoğlu Ahmed'in tek nüshası Fransa Milli Kütüphanesi Supplément Turc, nr. 168'de bulunan 22 varaklık *Tevârih-i Âl-i Osmân* isimli eserini ele almaktadır. Eserde 1736-39 savaşlarının Rusya ve Avusturya cephelerinde yaşanan hadiseler anlatılmaktadır. Müellif bilhassa savaşın Rusya cephesine dair önemli bilgiler vermektedir. Bu konuda verdiği bilgiler diğer kaynaklarda bulunmamaktadır. Ayrıca eserinde savaş dışındaki bazı konulara ilişkin müşahedelerini de anlatmaktadır. Eser, olayların içinde bulunan bir askerin kaleminden çıkması ve orijinal bilgiler vermesi yönüyle ana kaynak değeri taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nesimoğlu Ahmed bin Hasan, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, I. Mahmud, Belgrat Antlaşması.

* Dr. Öğretim Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
mehmetfatihgokcek@gmail.com

Abstract

The Ottoman Empire was victorious in the battles with Russia and Austria between 1736-39. With the peace treaties signed at the end of the war, the Ottomans took back strategically important places such as Azak and Belgrade, which were previously lost. With these achievements, the Ottoman Empire had seen that they could take the land they lost to their enemies. The mentioned war process was recorded by the historians of the period. It is possible to clearly pursue the process from these works. One of the historians who handled the battles of 1736-39 was Hacı Nesimoğlu Ahmed from Akhisar who was captured by the Russians while he was defending the citadel of Özü.

This article deals with Akhisarlı Hacı Nesimoğlu Ahmed's work called *Tevârih-i Âl-i Osmân*. The only copy of this 22 sheet work is located in the National Library of France, Supplément Turc, 168. In this work, the events encountered in the Russian and Austrian fronts of 1736-39 wars are narrated. The author especially provides significant information about the Russian front of the war. This information is not found in other sources of war. In addition, he explains some observations of him other than war. This work has a primary source value as it was written by a soldier who was involved in the events and gave the original information.

Keywords: Nesimoğlu Ahmed bin Hasan, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, I. Mahmud, The Treaty of Belgrade.

Giriş

Dünya tarihinin en büyük devletlerinden biri olan Osmanlılar, yaklaşık altı asırlık siyasî tarihleri boyunca üç kıtaya birden hükmetme başarısını göstermişti. Osmanlılar uzun süren hükümlerlik dönemlerinde çeşitli nedenlerden dolayı birçok devletle karşı karşıya geldi. Bu devletlerden birisi de sıcak denizlere inme siyaseti izleyen Rusya'ydı. Ruslar tarihî emellerini gerçekleştirmek için bilhassa 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarına saldırmaya başladı. 18. yüzyıldaki ilk Osmanlı-Rus savaşı Prut Nehri önlerinde yapıldı. Ruslar savaşı kaybetmesine rağmen kısa süre içinde toparlanarak yeniden Osmanlı topraklarıyla alakadar olmaya başladı. Önce Avusturya'yı yanına çekerek 1733'te gizli bir ittifak antlaşması imzaladı. Akabinde Lehistan'daki krallık seçimine müdahale ederek kuzeydeki mevcut durumu lehine çevirmeye çalıştı. Nihayet Osmanlıların İran'la yaptığı uzun ve yıpratıcı harbi fırsat bilip Kırım kuvvetlerinin Kafkasya'dan izinsiz geçtiklerini gerekçe göstererek Osmanlılara savaş açtı.¹

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi,

Ruslar 1736'da Osmanlı topraklarına saldırarak bir yandan Azak Kalesi'ni ele geçirirken diğer yandan Kırım Yarımadası'nı istila etti. Osmanlılar gelişmeleri şaşkınlıkla karşılamakla birlikte sefer hazırlıklarını tamamlayarak savaşa girdi. I. Mahmud, Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa'yı orduya komuta etmek üzere Rusya cephesine gönderdi. Yahya Paşa'yı Özü muhafızlığına getirdi. Rusları Kırım'dan çıkarmak için Kefe'ye donanmayla bir miktar kuvvet sevk etti. Rumeli ve Bosna beylerbeyilerine asker toplamaları için fermanlar gönderdi. Osmanlıların Kırım'a asker yollaması ve Kırım Hanlığı'nın direnmesi Rusları geri çekilmek zorunda bıraktı. Avusturya bu sırada devreye girerek görünürde arabuluculuk teklifinde bulundu. Aslında Avusturya'nın bu teklifi Osmanlıları oyalayarak savaş için gerekli hazırlıkları yapmalarını engellemeye yönelikti. Oysaki Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa ve kethüdası Osman Halisa Efendi barışın yapılacağından son derece emindi. Bundan dolayı sınırdaki Osmanlı komutanlarının yardım talepleri ve düşmana karşı uyanık olunması yönündeki uyarıları, sadrazam ve kethüdası tarafından dikkate alınmadı. Bu sebeple savaşın devamı halinde gerekli olacak hazırlıklar yapılmadı.²

Ruslar barış müzakerelerinde Osmanlıların kuzeydeki varlığını tehdit eden bazı isteklerde bulundu. Avusturya bir müddet sonra gerçek yüzünü göstererek yürüttüğü arabuluculuk hizmeti karşılığında Osmanlılardan toprak talep etti. Bu isteklerin kabul edilmesi mümkün değildi. Barış görüşmelerinin gerginleştiği bir sırada Ruslar taarruza geçerek Özü'yü muhasara altına aldı. Rus hücumlarına dayanamayan Özü, Temmuz 1737'de kaybedildi. Yahya Paşa ve birçok Osmanlı askeri bu sırada esir düştü. Avusturya ise daha önceden planlandığı üzere Osmanlı topraklarına saldırdı. Osmanlılar artık iki cephede birden savaşmak zorundaydı. I. Mahmud, hadiselerde ihmalî görülen Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa'yı azlederek yerine Muhsinzâde Abdullah Paşa'yı getirdi. Mevcut durumu gözden geçirdikten sonra cepheye asker ve savaş malzemesi sevk etti. Ruslar, Osmanlıların Özü'yü geri almakta kararlı olduğunu anlayarak bir süre sonra geri çekildi. Böylece Özü Kalesi, Ekim 1738'de yeniden Osmanlı hâkimiyetine geçti.³

Avusturya Rusların Özü'yü ele geçirdiği sırada Bosna, Eflak, Niş ve Vidin'e saldırarak bölgedeki bazı kaleleri zapt etti. Avusturya'nın hücumları Hekimoğlu Ali Paşa, İvaz Mehmed Paşa, Köprülüzâde Ahmed Paşa gibi serhatlarda görev yapan komutanların gayretleri ile durduruldu. Osmanlılar, Rusya cephesine muktedir bir komutan atadıktan sonra ordunun önemli bir kısmını Avusturya cephesine kaydırıldı. 1737'de Niş, 1738'de Adakale ve 1739'da Belgrat geri alındı. Avusturya Osmanlıların elde ettiği başarılar karşısında barış teklifinde bulundu. Sulh görüşmeleri Fransa'nın tavassutunda başladı. Ruslar ise bu sırada Hotin ve

Ankara 2011, s. 1-24; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 250-253.

² İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 255-261.

³ *A.g.e.*, s. 262-266.

Yaş'ı ele geçirerek Tuna'ya doğru hızla ilerlemektedir. Osmanlılar ile Avusturya arasında devam eden görüşmeler 1739'da Belgrat Antlaşması'nın imzalanmasıyla barışla neticelendi. Ruslar, Avusturya'nın savaştan çekilmesi üzerine aynı yıl içinde barış antlaşması yapmaya razı oldu.⁴

Osmanlı müverrihleri 1736-1739 Osmanlı-Rusya-Avusturya savaşını konu edinen çok sayıda eser yazmıştır.⁵ Bunlardan biri de çalışmamızın asıl konusunu oluşturan Akhisarlı Hacı Nesimoğlu Ahmed bin Hasan'ın *Tevârîh-i Âl-i Osmân* adlı eseridir. Çalışmamız inceleme ve metin olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde müellifin hayatı ve eserine değinilmiş, ikinci bölümde ise eserin neşredilen metnine yer verilmiştir.

Metin neşredilirken basit bir transkripsiyon usulü tercih edilmiştir. Eserin dil ve imlâ özelliklerine bağlı kalınmaya özen gösterilmiştir. Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun sesliler â, î, û şeklinde, "غ" ve "ق" harflerinden sonra gelen uzun sesliler ise ā, ī, ū şeklinde gösterilmiştir. Metinde "غ" harfi için ğ, "ق" harfi için ķ ve "ك" harfi için ise yerine göre g-k-ñ harfleri kullanılmıştır. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin orta ve sonlarında bulunan "ع" harfini göstermek için (°) işareti, hemzeleri göstermek için ise (°) işareti kullanılmıştır. Metinde eksik olduğu düşünülen yerlere yapılan ilaveler köşeli parantezler içine yazılmış ve yine varak numaraları da köşeli parantezler içinde belirtilmiştir. Metnin daha iyi anlaşılması için nokta, virgül ve noktalı virgül gibi birtakım noktalama işaretleri kullanılmıştır.

⁴ *A.g.e.*, s. 267-279, 281-283, 285-294.

⁵ Bu eserlerden bazıları şunlardır: Hatice Söylemez, *Mukaddimetü's-sefer (1736-1739 Seferi Hakkında Bir Eser) Metin-Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007; Fatma Çiğdem Uzun, *Belgrad Hakkında Râğıp Paşa'ya Ait Bir Risale: Fethiyye-i Belgrad (1739)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2000; Melek Çoruhlu, *Musaffa Mehemmed Efendi, Kit'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel (Tablil ve Metin)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005; Erdoğan Bilgin, *1148-1152/1736-1739 Savaşı Tarihçesi (Subhi Mehmed'in Müzâkerât-ı Sulbiyye Tarihçesi Adlı Eseri)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003; Novili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna, Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-39*, Haz. Fatma Sel Turhan, Küre Yayınları, İstanbul 2016; Hatice Oruç, "Ahvâl-i Gazâvât Der Diyâr-ı Bosna", *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi 2, Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı*, Ed. Hatice Oruç-Muhammed Ceyhan, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, s. 93-177; Büşra Aktaş Kütükçü, *Tevârîh-i Banaluka Der-Diyâr-ı Bosna (İnceleme-Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016; *1736-1737 Seferine İştirak Eden Türk Denizçisinin Hatıraları*, Haz. Fevzi Kurtuluş, İstanbul 1935; Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbirât-ı Pesendûde (Beğenilmiş Tedbirler)*, Haz. Ali İbrahim Savaş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

Akhisarlı Hacı Nesimoğlu Ahmed bin Hasan'ın Hayatı

Müellifin hayatına ilişkin bilinenler eserinde anlattıklarından ibarettir. Müellifin künyesi Akhisarlı Hacı Nesimoğlu Ahmed bin Hasan'dır.⁶ Hayatının ilk dönemlerine dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Eserdeki "zamân-ı ömrümde vâkı' Ġâzî Ahmed Hân bin Mehemed Hân" ifadesinden III. Ahmed dönemini idrak ettiği anlaşılmaktadır.⁷ Buradan hareketle 18. yüzyılın başlarında dünyaya geldiği söylenebilir. Nesimoğlu Ahmed, eserinin birkaç yerinde belirttiği üzere Osmanlı Devleti'nin serhat eyaletlerinden biri olan Bosna'nın Klis sancağına bağlı Akhisar Kalesi sakinlerindedir.⁸

Akhisarlı Hacı Nesimoğlu Ahmed kendisiyle ilgili daha çok 1736-1739 Osmanlı-Rusya-Avusturya savaşı münasebetiyle bilgi vermiştir. Buna göre Akhisarlı Hacı Nesimoğlu Ahmed, savaşın başlaması üzerine Rusya cephesine gönderilen Bosna kuvvetleri içinde asker olarak görev almıştır. Bosna seraskeri Ebubekir Paşa komutasındaki bu birlik İsakça'da Osmanlı ordusuna katılmıştır. Ancak sefer mevsimi sona erince kışlamak için Bender ve Soroka şehirlerine bağlı olan köylere yerleştirilmiştir. 1737 senesinin ilkbaharında Tomarova'da yeniden orduya dâhil olmuştur. Bosna kuvvetleri önce Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya yardım etmek için Bender'e gönderilmiştir. Rusların Özü'ye saldıracağı haberi gelince bu kez takviye kuvvet olarak Özü'ye nakledilmiştir. Nesimoğlu Ahmed'in içinde bulunduğu Bosnalı askerler diğer müdafilerle birlikte Ruslara karşı kaleyi kahramanca savunmuştur. Ancak sayıca üstün durumda olan Ruslar çok geçmeden Özü'yü ele geçirmiştir. Nesimoğlu Ahmed de bu sırada Ruslar tarafından esir alınmıştır.⁹

Nesimoğlu Ahmed uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Moskova'nın 320 km kuzeydoğusunda bulunan Kostroma'ya götürülmüştür.¹⁰ Burada 22 ay esaret hayatı yaşamıştır. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1739'da imzalanan barış antlaşması esirlere hürriyetlerini elde etme imkânı vermiştir. Bu gelişme üzerine

⁶ Metin, vr. 2b, 22a.

⁷ Metin, vr. 2a.

⁸ Metin, vr. 2b, 21b, 22a.

⁹ Metin, vr. 2b, 4a-7b.

¹⁰ Nesimoğlu Ahmed bu yolculuk esnasında çektiği sıkıntıları şu şekilde ifade etmiştir: "Özü K'al'ası ma'rekesinden esir olduğumda sahrâ-yı mezkûr andan asker-i küffâr ile yetmiş birinci gün Özü Suyu'nı köprüden geçüp Provloğosna K'al'ası'na dâhil olduk. Ancağ oturağ vâfir yirde eylediler ve yevm-i mezbûrelerde bir loğma etmek ile et veyâ şorba yüzini görmedik. Hemân bir miqdâr siyâh peksimet virirdi. On kişiye virdigi bir kişi yirdi, anı dahi susuz yirdik. Günde birer kerre bir nefis su virirlerdi. Düşmen-i bi'dîn ümmet-i Muhammed'e açlık ve susuzluk ile eziyyet iderken ümmet-i Muhammed'ün çoğı helâk oldı. Bu kırlarda esir olan ümmet-i Muhammed aç ve susuz, yalın ayağ, başı kabağ, yayanca geçdiler ve çekdügimiz derd ü meşakğat ve kefereden envâ'i eziyyetleri meger Hasan ve Hüseyin Kerbelâ kırlarında çekmişler ise olur, soñra bizim çekdügimizi gayrı çekmemişdir", bkz. Metin, vr. 19a.

Nesimoğlu Ahmed ve diğer esirler Osmanlılara teslim edilmek üzere 1740'ta Kostroma'dan yola çıkarılmıştır. Moskova yoluyla Tula'ya ulaşıldığında Çarıçe Anna İvanovna'nın ölüm haberinin gelmesi ve kış mevsiminin yaklaşması sebebiyle sınıra doğru yapılan yolculuğa bir müddet ara verilmiştir. Yaklaşık iki sene süren bekleyişin ardından yeniden yola çıkarılan esirler Bender'e getirilerek Osmanlılara teslim edilmiştir.¹¹ Böylece esaretten kurtulan Nesimoğlu Ahmed, memleketi Akhisar'a dönmek için uzun bir yolu katederek 18 Kasım 1743'te Travnik'e gelmiştir. Ramazan Bayramı namazını Travnik'te eda ettikten sonra buradan ayrılarak yedi sene ayrı kaldığı memleketi Akhisar'a geri dönmüştür.¹²

Bosna eyaletinin Klis sancağına kayıtlı bir asker olan Nesimoğlu Ahmed, Akhisar'a geldikten sonra vazifesine devam etmiştir. 1772-1773'te Rusçuk şehri muhafızı olarak görev yapmıştır.¹³ *Tevârih-i Âl-i Osmân* isimli eserini bu tarihte yazmıştır.¹⁴ Esere sonradan eklenen ve yazısı da diğer kısımlardan biraz farklı olan "Abdülhamîd Hân ibn Ahmed Hân biñ yüz seksen sekizde kırk yedi yaşında cülûs, müddet-i saltanat sene 16" ifadesi şayet müellife aitse kendisi 1789'da hayattadır.¹⁵ Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla bu tarihten sonra kaynaklarda kendisi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Eserin İsmi ve Metin Özellikleri

Yazmanın bulunduğu Fransa Milli Kütüphanesi'ne ait katalogda eserin ismi belirtilmemiştir.¹⁶ Daha sonra hazırlanan araştırma eserlerinde de muhtemelen katalogdaki bu bilgi esas alındığı için eserin ismi zikredilmemiştir.¹⁷ Ancak metin incelendiğinde Nesimoğlu Ahmed'in, esere *Tevârih-i Âl-i Osmân* ismini verdiği görülmektedir.¹⁸

Tevârih-i Âl-i Osmân'ın bugün için bilinen tek yazma nüshası Fransa Milli Kütüphanesi, Supplément Turc, nr. 168'de bulunmaktadır. Eser kahverengi deri ciltli olup 22x16,5 cm ebadındadır. Metin 22 varaktan müteşekkildir. Sayfaların satır sayıları aynı değildir. Metnin tamamı mensur olup okunaklı nesih hattıyla yazılmıştır.¹⁹ Eser halk söyleyişine yakın bir üslupla kaleme alınmıştır. Eserde yer yer ifade bozukluklarına rastlanmaktadır. Ayrıca Arapça ve Farsça kökenli

¹¹ Metin, vr. 7b-8a, 17b-18a, 19a-21a.

¹² Metin, vr. 21a-22a.

¹³ Metin, vr. 22a.

¹⁴ Metin, vr. 22a.

¹⁵ Metin, vr. 2a.

¹⁶ Edgard Blochet, *Catalogue Des Manuscrits Turcs*, I, Paris 1932, s. 244.

¹⁷ Ağah Sırrı Levend, *Gazavat-nâmeler ve Mihalıçlı Ali Bey'in Gazavat-nâmesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 143; Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, s. 91.

¹⁸ Metin, vr. 1b.

¹⁹ Blochet, *Catalogue Des Manuscrits*, s. 244.

bazı kelimelerin imlasında hatalar bulunmaktadır. Bu hatalar daha çok ses olarak birbirine benzeyen (ا-ع), (ب/پ), (ه-خ-ح), (ص-س-ث), (ط-د-ت), (ظ-ض-ز-ذ) harflerinin karıştırılması veya telaffuzun esas alınarak yazılması sebebiyle yapılmıştır.²⁰

Eserin Telif Sebebi ve Tarihi

Müellif, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'ın mukaddime ve hatime kısımlarında eserin yazılma sebebinin açık bir şekilde ifade etmiştir. Buna göre eserini 1736-1739 Osmanlı-Rusya-Avusturya savaşında yaşananları anlatmak ve esareti sırasındaki müşahedelerini aktarmak için yazmıştır. Müellif eserin, okuyucuları gıybet etmekten kurtaracağını düşünmekte ve ayrıca onlardan kendine, padişaha ve savaşa katılan kişilere dua etmesini beklemektedir.²¹ Nesimoğlu Ahmed eserini Rusçuk şehri muhafızı olarak görev yaptığı 1772-1773'te yazmıştır.²²

Eserin Muhtevası

Tevârîh-i Âl-i Osmân isimli eserin muhtevasını 1736-1739 Osmanlı-Rusya-Avusturya savaşlarındaki hadiseler ve müellifin esareti sırasındaki izlenimleri oluşturmaktadır. *Tevârîh-i Âl-i Osmân* kuruluşun 1789 tarihine kadar tahta çıkan Osmanlı padişahlarının isimleri, cülus tarihleri ve saltanat sürelerinin belirtildiği bir liste ile başlamaktadır.²³ Akabinde ise Rusların Azak Kalesi'ni ele geçirerek Kırım'ı yağmalaması, Kırım'ın coğrafi özellikleri, Bosna askerlerinin Rusya cephesine sevk, Osmanlı ve Kırım kuvvetlerinin Rusya'ya akına çıkması, Bosna askerlerinin Özü'ye nakli, Rusların Özü'yü alması, Nesimoğlu Ahmed'in Ruslara esir düşmesi, Rusların Kırım'dan çıkarılması, Bender'e saldıran Rusların mağlup edilmesi, Kırım kuvvetlerinin akından ganimet ile dönmesi, Rusların Hotin ve Yaş'ı zaptı, Avusturya'nın Bosna, Rumeli ve Vidin eyaletlerine saldırması, Bosna Muhafızı Hekimoğlu Ali Paşa'nın Avusturyalılara karşı koyması, I. Mahmud'un Bosna Muhafızı Hekimoğlu Ali Paşa'ya gönderdiği hatt-ı hümayunun sureti, Avusturyalı komutanın Banaluka Kalesi muhafızına yolladığı mektubun sureti, Köprülüzâde Hâfız Ahmed Paşa ve Boşnak Ahmed Paşa'nın Niş'i geri alması,

²⁰ Önce doğru yazımı ve hemen ardından metindeki yanlış yazımı verilen (مادن/معدن); (مكس/مكت), (محاسره/محاصره); (مهمات/مهمات), (راخی/راهی), (حطبه/خطبه); (پوس/بوس); (نیاز/نیاز), (دان/ظن), (ضحیره/ذخیره), (ازهار/اظهار); (ضابط/ضابط), (ادش/اتش), (اواست/اواسط); (چرشنیج/چارشنیه), (کلیند/کلبانک), (فرصنت/فرصت), (می‌دراق/میراق); (بیبا/بیاض), (ظبط/ضبط); (سارخوش/سرخوش), (اند[ه]/اند[ه]) kelimeleri söz konusu imla hatalarına örnek olarak gösterilebilir.

²¹ Metin, vr. 2b-3a, 22a.

²² Metin, vr. 22a.

²³ Bu listede yer yer bilgi hataları bulunmaktadır.

Vidin Muhafızı İvaz Mehmed Paşa'nın Vidin önlerindeki galibiyeti, Eflak beğinin Avusturya kuvvetlerini mağlup ederek Eflak'a hâkim olması, Özü Kalesi'nin istirdadı, Hekimoğlu Ali Paşa'nın Çaçka ve Ujiçe'yi fethi, Muhadiye zaferi, Osmanlıların Erdel ve Macaristan'a akına çıkması, Adakale'nin fethi, Hisarcık zaferi, Belgrat'ın muhasara altına alınması, Belgrat Kalesi komutanının Avusturya imparatoruna gönderdiği mektubun sureti, Belgrat'ın geri alınması, Osmanlıların Avusturya ve Rusya'yla barış antlaşması imzalaması gibi konular anlatılmaktadır. Eserin son kısmında ise müellifin esareti sırasındaki izlenimleri ve esaretten kurtulduktan sonra memleketine dönüş yolundaki gözlemleri yer almaktadır. Bunlar Azak, Bender, Heyhat ve Özü hakkında verdiği bilgiler, Özü-Kostroma arasındaki menzillere ilişkin gözlemleri, Kostroma şehri, İdil Nehri, Ejderha Denizi ve Sibir Kalesi hakkında verdiği bilgiler ve Kostroma-Bender-Akhisar arasındaki menzillere ilişkin gözlemleridir.

Eserin Kaynak Değeri

Tevârih-i Âl-i Osmân 1736-1739 savaşlarının bilhassa Rusya cephesine ilişkin bilgi veren önemli bir kaynaktır. Müellifin bu cephede savaşan bir asker olması anlattıklarını değerli kılmaktadır. Nitekim müellif olayların bizzat tanığı olarak Özü Kalesi'nin müdafaa edilmesi ve kalenin elden çıkışı hakkında diğer Osmanlı kaynaklarında bulunmayan bazı bilgiler vermektedir. Bu bakımdan eser, Rusya cephesinin karanlıkta kalan bazı yönlerinin aydınlatılmasına katkı sağlamaktadır. Müellifin Avusturya cephesinde yaşanan olaylara dair verdiği bilgiler ise kendisi bu sırada Rusya cephesinde bulunduğu ve 1743'e kadar esaret hayatı yaşadığı için müşahedelerine dayanmamaktadır. Müellif, bu kısmı muhtemelen esaretten kurtulduktan sonraki bir dönemde, süreci anlatan eserlerden okudukları veya hadiselerle tanık olanlardan dinledikleri ile yazmıştır. Yine de olayların çağdaşı olması sebebiyle anlattıkları kaynak değeri taşımaktadır.

Müellif, eserde savaş dışındaki bazı konulara ilişkin bilgiler de vermektedir. Bunlar Rusya ve diğer kuzey ülkelerinde gördüğü kendisine farklı gelen şeylerle alakalıdır. Örneğin geceleri, Moskova'yı aydınlatmak için direklere asılı olan cam fenerlerin kullanılması, Don ve Volga nehirleri üzerinde gemi taşımacılığının yapılması ve Osmanlı coğrafyasına kıyasla kuzey ülkelerinde gece-gündüz süresi arasındaki farkın daha fazla olması müellifin ilgisini çekmiştir. Yine müellifin, Rusların silah sanayisinin Tula'da, gümüş ve bakır madenlerinin Sibir Kalesi civarında ve tuzlarının Yüzüm ve Bahmud havalisinde bulunduğunu belirtmesi önemli bir bilgidir. Ayrıca müellifin, esaret hayatı yaşadığı Kostroma şehriden memleketi Akhisar'a ulaşınca kadar geçtiği menzilleri zikretmesi ve bunlar arasındaki mesafeleri saat cinsinden belirtmesi önemli bir ayrıntıdır.

Sonuç olarak Nesimoğlu Ahmed, Rusya cephesinde Özü Kalesi'ni müdafaa ederken esir düşmüş bir Osmanlı askeridir. Bu sebeple *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eser, olayların içinde bulunan bir kişinin kaleminden çıkmıştır. Eser müellifin

müşahedelerine/işittiklerine dayanması ve orijinal bilgiler vermesi bakımından kaynak değeri taşımaktadır. Bununla birlikte araştırmacılar, bu eseri şimdiye kadar çalışmalarında kullanmamıştır. Yurt dışındaki bir kütüphanenin raflarında adeta unutulmaya yüz tutmuş olan söz konusu eser, bu makalede neşredilerek araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Metin

[1b] Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Tevârîh-i Âl-i Osmân²⁴

Âl-i Osmân pâdişâh zuhûra gelüp ilk cum'a günü ve bayram namâzın Kâracaşehrî'nde kıldılar. Gâziler tekbir getürdiler. Tursun Faķîh nâmında bir âdem var idi, ibtidâ hutbeyi Sultân Osmân ismine okudu deyü haber virdiler. Cülûs-i Sultân Osmân altı yüz dokuz senesinde, müddet-i saltanat sene 60. Ba'dehû Sultân Orhan Hân bin Osmân altı yüz altmış birde cülûs otuz beş yaşında, müddet-i saltanat 35. Ba'dehû Sultân Murâd bin Orhan altı yü[z] toķsanda otuz toķuz yaşında cülûs, müddet-i saltanat 31. Ba'dehû Yıldırım Bâyezîd bin Murâd Hân yedi yüz yigirmi birde otuz yaşında cülûs, müddet-i saltanat 29. Ba'dehû Mehemed bin Yıldırım Hân yedi yüz toķsan beşde otuz beş yaşında cülûs, müddet-i saltanat 8. Tekrâr Sultân Murâd Hân-ı sâni ibn Mehemed Hân yedi yüz doksanda on sekiz yaşında, müddet-i saltanat 32. Ba'dehû Mehemed bin Murâd Hân el-fâriğ yedi yüz toķsan beşde on bir yaşında cülûs, müddet-i saltanat 2. Ba'dehû Murâd Hân-ı sâlis ibn Mehemed Hân eş-şehîd be-dest-i Miloş Kōobilik sekiz yüz birde elli iki yaşında, saltanat 56. Ba'dehû Mehemed Hân el-fâtiħ-i Kōostantiniyye es-sabi sekiz yüz elli yedide ibn Murâd Hân on üç yaşında cülûs, saltanat 53. Ba'dehû Bâyezîd Hân bin Mehemed Hân el-fâtiħ toķuz yüz onda otuz beş yaşında cülûs, müddet-i saltanat 32. Ba'dehû Yavuz Selîm Hân fâtiħ-i Mısır toķuz yüz otuz ikide ibn Bâyez[îd] Hân kırk dört yaşında, saltanat 9. Ba'dehû Kānûnkeş Süleymân Hân fâtiħ-i Budin ve Sigetvar ve ahz-ı Kral Laoş bin Selîm Hân toķuz yüz altmış altıda kırk beş yaşında, saltanat 48. Ba'dehû Selîm Hân-ı sâni ibn Süleymân Hân toķuz yüz altmış sekizde kırk beş yaşında cülûs, saltanat 3. Ba'dehû Murâd Hân-ı râbi' ibn Selîm Hân toķuz yüz yetmişde yigirmi toķuz yaşında cülûs, müddet-i saltanat 28,5. Ba'dehû Mehemed Hân bin Murâd Hân-ı sâlis toķuz yüz toķsan sekizde yigirmi toķuz yaşında cülûs, müddet-i saltanat 9. Ba'dehû binâ-i Câmî'ül-câmî' Ahmed Hân ibn Mehemed Hân bin altıda on dört yaşında cülûs, müddet-i saltanat 14. Ba'dehû Sultân Mustafâ Hân bin Mehemed Hân

²⁴ Metinde bu ifadeye işaret konularak sağ taraftaki boşlukta "Tevârîh-i Âl-i Cengis Hân, sene sitte ve elf târiħinde dârü'l-memleket olan Tatar vilâyet Kırım Adası selâtîn-i Âl-i Osmân Hân taht-ı hükümüne dâhildir, ğaflet olunmaya, sene 1006." şeklinde bir cümle yazılmıştır.

biñ yigirmide yigirmi altı yaşında cülûs, müddet-i saltanat 3 mâh. [2a] Ba'dehû Osmân Hân eş-şehîd be-dest-i zorba ibn Ahmed Hân biñ yigirmide on üç yaşında cülûs, müddet-i saltanat 3. Ba'dehû tekrâr Mustafâ Hân ibn Mehemed Hân biñ yigirmi dörtde otuz yaşında cülûs, müddet-i saltanat 1. Ba'dehû Murâd Hân fâtih-i Bağdâ[d] bin Ahmed Hân biñ yigirmi altıda yigirmi yedi yaşında cülûs, müddet-i saltanat 18. Ba'dehû İbrâhîm Hân eş-şehîd ibn Ahmed Hân biñ kırk dörtde yigirmi beş yaşında cülûs, müddet-i saltanat 9. Ba'dehû Mehemed Hân bin İbrâhîm Hân biñ elli üçde yedi yaşında cülûs, müddet-i saltanat 41. Ba'dehû Süleymân Hân bin İbrâhîm Hân biñ altmış yedide kırk yedi yaşında cülûs, müddet-i saltanat 3,5. Ba'dehû Ahmed Hân bin İbrâhîm Hân biñ yetmiş birde elli yaşında cülûs, müddet-i saltanat sene 2,5. Ba'dehû Sultân Mustafâ ibn Mehemed Hân biñ yüz altıda otuz iki yaşında cülûs, müddet-i saltanat 8. Zamân-ı ömrümde vâkı' Gâzî Ahmed Hân bin Mehemed Hân biñ yüz on beşde otuz bir yaşında cülûs, müddet-i saltanat 28. Ba'dehû bilâ-veled Mahmûd Hân bin Mustafâ Hân biñ yüz kırk üçde otuz dört yaşında cülûs, müddet-i saltanat 24. Ba'dehû yine bilâ-veled Osmân Hân bin Mustafâ biñ yüz altmış sekizde elli sekiz yaşında cülûs, müddet-i saltanat 3,5. Ba'dehû Mustafâ Hân bin Ahmed Hân biñ yüz yetmiş birde otuz altı yaşında cülûs, müddet-i saltanat 17. Ba'dehû Abdülhamîd Hân ibn Ahmed Hân biñ yüz seksen sekizde kırk yedi yaşında cülûs, müddet-i saltanat sene 16. Târih-i binâ-yı Ayasofya, İslâmbol fethine gelince biñ toğuz yüz elli sene imişdir ve İslâmbol feth dahi sekiz yüz elli yedi senede vâkı' imişdir. Bu taqdirce iki biñ iki yüz yetmiş toğuz yıl imişdir. Ma'lûm-ı hâl için kayd şode, m. [2b]²⁵ Bismi'llâhî'r-rahmânî'r-rahîm ve bihî, el-hamdüli'llâhi Rabbi'l-âlemîn ve's-salâtu ve's-selâmu alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecma'în. Bu haķır sedd-i İslâm serhadât-ı Bosna'dan Klis sancağından Akhisâr Qal'ası sâkinlerinden Hâc Nesîm-oğlu Ahmed bin Hasan dimekle ma'rûf, târih-i Nebeviyye'den biñ yüz kırk sekiz senede Moskov keferesi naķz-ı ahd idüp ve elli senede dahi Nemçelü naķz-ı ahd etmeler ile memâlik-i İslâmiyye üzerine ķasd-ı fâsîdelerini izhâr ve hücûm eylediklerinde cemî'an ümmet-i Muhammed üzerine ceng ü cidâl ve harb u ķıtâl lâzım gelmekle bâ-hatt-ı hümâyûn-ı şevket-maķrûn muķtezâsınca bi-ķazâ'i'llâhi te'âlâ eyâlet-i Bosna'dan umûmen zu'amâ ve erbâb-ı tûmâr ve yerli ķulundan biñ iki yüz nefer dilâverân ile bir miķdâr mîrî piyâde ile sÛvârî kırk toğuz senesi evâsıtında gelüp Bender'den yuķaru Tu[r]la kenâr köylerinde ķışlayup ilk yazın Bender Sahrâsı'na ordu-yı hümâyûna dâhil ve bir müddetden soñra Özü Qal'ası imdâdına me'mûr oldığımızda elli senesi vâkı' olup ķal'a-i mezbûra geldigimizde Moskov keferesi ķalb ķuvvetiyle gelüp ķal'amızı cânib-i erba'adan muhâsara

²⁵ Metnin sağ tarafındaki boşlukta "Hekîm-oğlu Alî Paşa hazretlerinÛn ve Ğâzî Bosnavî Ahmed Paşa ve Kõ[p]rili-zâde Hâfız Ahmed Paşa ve Gümrükçi Mehemed Paşa ve Ayvaz Mehemed Paşa ve Ceng Alî Paşa ile Velî Paşa hazretlerinÛn ğazâvatnâmeleridir, ğaflet olunmamaķ için bu mahalde şerh virildi." şeklinde bir cümle yazılıdır. Ancak metinde bu cümlelerin nereye ait olduğuna dair herhangi bir işâret bulunmamaktadır.

etdikde avn-i Rabbâniyle asâkir-i İslâm merdâne sabr u qarâr ve gün-be-gün kâfir-i bî-dînün üzerine gâlib iken cum'aertesini gecesinde tarafeyn âteş şiddetinden qal'amızda evler, sarâylar tutuşup ihrâk bi'n-nâr üzre iken cum'aertesini günü kuşluk vaktine dek var kuvvetiyle üzerimize yürüyüş ve avn-i İlâhî ile münhezim üzre iken bi-kazâ'llâh qal'amız cebhanelerinden üç def'a dört cebhâne atıldıktan sonra sağ kalan ümmet-i Muhammed mağlûb olduğundan cümlemiz zarûrî esîrligin irtikâb eyledik. İmdi gizlî kalmasun, aşağıda zikr eyledigimiz senelerde memâlik-i İslâmiyye'de vâkî' tahrîbâtı ve ceng ü cidâl ve feth u gazâları ve Moskov keferesi diyârında gördigimiz qal'a ve şehirlerin **[3a]** ve gemi işler büyük suları ve qal'a ve şehri menhûsların kaleme getirüp tesvîd eyledim tâ ki yârânlarımız gazâ vü cenge mâ'il olanlar uzun gecelerde gıybet terk idüp bu evrâk[ı] eglence ittihâz ideler. Ümîddir ki bu hakîr ve bu gazâ günlerinde olan pâdişâhımızı ve sâ'ir rü'esâ-i asâkir-i İslâm ve gâziyân ile şühedâ olan mü'min karındaşlarımızı rahmet ve Fâtiha-i şerîfe ile yâd ideler. Merhûm u mağfûrunleh Gâzî Sultân Mahmûd Hân hazretlerinin zamân-ı saltanatında serhatlarımız[d]a tahrîbât ve muhâsara olunan qal'aların ve ümmet-i Muhammed'ün başına gelen kazâların beyânıdır. Andan sonra tez günlerinde cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn ümmet-i Muhammed'e merhamet idüp feth u fütûhâtını ve ceng ü gazâlarını semt ve semtiyle beyân olunur. İşbu biñ yüz kırık sekiz senesinde Moskov keferesi nağz-ı ahd etdikde serhadd-i mansûrede vâkî' Karadeniz'ün dili ucunda Azağ Qal'ası'n olanca qalb kuvvetiyle muhâsara idüp üç aydan sonra cebhanelerin atdurup vire ile aldı. İçinde bulunan ibâdu'llâh ve muhâfız olan Özülü Mustafâ Paşa'yı Karadeniz'in yalusunda Yeniqal'a nâm mahalline irsâl ve Azağ Qal'ası içine muhâfız koyup altına vilâyetinden Ten Su ile donanmayı getirüp ilimane koddı, andan sonra göçüp kendü diyârına gitdi. Ba'dehû kırık tokuz senesinde qalb-i kuvvet-i menhûse ile Kıırım hânı üzerine varup ser-askerleri Filitmarşel Fomilnik nâm mel'ün Karadeniz'ün bir dahi dili ucunda olan Orkapu Qal'ası'nı muhâsara ve kilidini gice yürüyüş ile aldı. İçinde bulunan ibâdu'llâh esîr idüp Kıırım Adası içine girüp Fonlamin nâm **[3b]** cenderal-i mel'ün bir miqdâr[r] asker ve top ve cebhâne virüp Özi Su ile deryâ arasından dil ile irsâl idüp Kılburun Qal'ası'nı feth eyle deyü kendüsi Bağçesarây'ına varup hân hazretleri deryâ-misâl asker-i Tatar ile kâfir-i bî-dîn karşılayup çevresin alup günde beşer onar kerre melâ'inün üzerine hücum iderdi. Topı, tüfengi olmadugundan zafer bulmayup bî-çâre kaldıqda melâ'inün asker önünden qal'a ve şehirlerün nisâ vü sıb[y]ânı Bağçesarây ardındaki balqam tağlara kaçurup hân hazretleri üç ay miqdârı melâ'inün taburunu halkaya alup merdâne vü dilîrâne ceng eylediler. Melâ'in bir ân ve bir gün râhata qomayup yollarda olan su quyularını tuz ile doldurup melâ'inün askeri dolayında otları yakardı, hayvânât açlıqdan ve âdem susuzlugundan zebûn olup niçe biñ helâk oldi. Melâ'in bunca ceng ü eziyyetde iken Orkapu ve Gözleve ve Qarasu ve Eski Bağçesarây ve Büyük Bağçesarây qal'alarını ki hân hazretlerinin tahtıdır, cümlesin zabt idüp hân hazretlerinin tahtına oturdi. Bu hâl üzre iken Âl-i Osmân donanması Kefe altına gelüp melâ'in, Osmânlı askerinden havf etmekle

girüye kaçmağa²⁶ şürû' idüp şehirlerin âteşe²⁷ virüp qal'aları lağım ile hedm eyledi. İçlerinde bulunan top ve cebhânelerin kendü tarafına götürüp Orqapu'dan çıkdıkda Özü Su ile deryâ arasından dil ile irsâl eylediği Fonlamin Cenderali'ni bulup kendü dahi Qılburun Qal'ası'nı almış idi, içinden aldığı esîrleri ve Orqapu Qal'ası'ndan alınan esîrleri Özü Qal'ası varoşunda sâkin olan Qazaq keferi için mübâdele [4a] etmeler ile lâkin cenderal-i la'în Yaş'da olan üç dört ağa ile Orqapu şeyhini qomayup çasarına götürdi. Qırım Adası didikleri bir vâfir bolca yir imiş. Qırq biñ câmi' ile mescid var derdiler. Bunca qal'a ve şehirleri var. İçinde üç büyük suları vardır ki her birisinde gemiler işler derler. Âl-i Osmân memleketi tarafından üç tarafı Qaradeñiz almışdır. Moskov tarafından iki sâ'atlik yer deryâ qavuşmamışdır. Orqapu didikleri deryâ burnundan yine deryâ burnuna dek bir âli²⁸ hendek qazılmışdır. Ve ol hendek bir vechle geçilmez dirler. Ancaq Orqapu Qal'ası'nda köprüler vardır. Ol köprüden Qırım Adası içine qaradan girülür. Keferi tarafından ve gerek Osmânlı tarafından gayrı qara ile girecek yolu yoqdur. Öylece bir ada imiş dirler. Ba'dehû işbu sene-i mübârekeke Bosna eyâletine fermân-ı pâdişâhî sâdir olup nefsi-i hırmen²⁹ vaqt[i] günlerinde Bosna sipâh[i] ve zu'amâsı umûmen ve yirli kulundan biñ iki yü[z] âdem ki yigirmiden birdir ve önlerinde Tuzla qapudân ile Banaluqa qapudân ve Kluc qapudân ile Lubiñ qapudân fermân-ı pâdişâhîde musarrah ve üç biñ sekbân ve iki biñ beşli yazu asker için Genci-zâde Ebûbekir Paşa'ya mîrî mâl gelüp mecmû' yed[i] biñ iki yüz asker ider ve paşa-yı mûmâ-ileyh ser-'asker-i Bosna'nuñ Moskov seferine ta'yîn buyurulmağın fermân-ı pâdişâhî üzre bir ân muqaddem mîrî-i askerî yazılıp sâ'ir asker dahi hâzır³⁰ olup rûz-ı Qâsım'dan³¹ elli gün muqaddem asker-i İslâm ile Ebûbekir Paşa qalqup [4b] İsaqça Sahrâsı'na ordu-yı hümâyûna râhî oldılar. İsaqça'ya geldikde sadr-ı a'zam³² Kôr Vezîr Ahmed Paşa hazretleri idi, fermân idüp Bekir Paşa ile Bosna askerini Qara Boğdan vilâyetine Turla Suyı kenârıyla Leh qral sınırı tarafından Bender Qal'ası'ndan dik yukaru Soroqa Qal'ası'na varınca köyleri boşadup qışlaya ta'yîn eyledi. Sâ'ir orduyu bozup qışlalara ta'yîn ve kendüsi Babadağ şehrine varup qışladı. Bosna askerisine ve eyâlete müstevfâ³³ ta'yîn ve atlarına yem virdiler. Öyle iken bozgun günlerine qarşu qar düşüp sular donduqda Âl-i Cengiz pâdişâh gayrede gelüp qalğa ile noğay sultân ve Bucak ser-'asker-i sultân iki üç yüz biñ asker-i Tatar ile ve Bosnavî Alî Paşa-zâdelerinden Üşküplili İbrâhîm Paşa ve Arnavut diyârından Mahmûd Beg-zâdelerinden Mahmûd Paşa

²⁶ Metinde "تجمعه" şeklinde yazılmıştır.

²⁷ Metinde "اتسه" şeklinde yazılmıştır.

²⁸ Metinde "الى" şeklinde yazılmıştır.

²⁹ Metinde "خيرمن" şeklinde yazılmıştır.

³⁰ Metinde "حاضر" şeklinde yazılmıştır.

³¹ Metinde "قاسومدن" şeklinde yazılmıştır.

³² Metinde "عظيم" şeklinde yazılmıştır.

³³ Metinde "مستفاه" şeklinde yazılmıştır.

dahi beş altı biñ gönli isteyen gâziyândan askeri peydâ andan Bender ve Özü kırlarından varup Heyhat Sahrâsı'nı qaradan ve Aqsuyu'nı Aqmeçit nâm mahalde ve İngil ve Ongol suların Çehren nâm mahalde ve Özü Suyu'nı ve sâ'ir gölleri buzdand geçüp melâ'inün vilâyetine çapula râhî olup gitdiler. Provloğışna Qal'ası üsti yanından Özü Suyu'nı geçmek murâd eylediklerinde qal'a-i menhûsede muhâfız olan Fonlamin Cenderal nâm mel'un top ve yanında mevcûd bulunan asker-i melâ'in ile Özü Suyu'n buzı ortasına qarşu çıkup cenge şürû' andan Âl-i Cengiz askerini buzdand geçürmeyüp top, tüfenk ile ceng idüp Âl-i Cengiz pâdişâhı Osmânli askerine emr buyurup melâ'inün askeri üzerine yürüyüş eylediler, bi-hamdi'llâh cenderal ve sâ'ir **[5a]** askerini kılıçdand geçürüp cânlarını cehenneme yonladılar. Topların ve sâ'ir mühimmâtın zabt idüp cenderalün oğlunu esir eylediler. Andan soñra melâ'inün vilâyetine çapul koyverdiler. Dört gün ile üç gice vilâyetlerin yağmâ idüp köylerin ve şehirlerin âteşe virüp harâb eylediklerinden bunca köle ve halâ'ik ve ganîmet ile girüye avdet eylediler. Asker-i İslâm bir yere cem' olduqda Âl-i Cengiz pâdişâh alınan esirlerini sayaya götürdüqde âdet-i kânûn muqtezâsınca kırk biñ esirün ondalğın alup sâ'ir mâl u ganîmetün hisâbın Allâh bilür. Ve kırk sekiz günde hâlî ıssız yerden açlıqdan ve sovuqdan güç ile geldiler. Andan soñra tâ sulh olunca her kış öylece birer çapul virdiler. Bu kış bu hâl üzre geçüp sultân-ı nevrûz-ı Hâr[ze]m-şâh gününden on beş gün muqaddem fermân-ı pâdişâhî gelüp Bosna askerini Tomarova Sahrâsı'na sancağ-ı şerîf pâyına ta'yîn buyurup ol esnâda Muhsinzâde Abdullâh Paşa Bender ser-'askeri olmağın Qartal Sahrâsı'nda olan sadr-ı a'zam³⁴ hazretlerine arz idüp nefsi sultân-ı nevrûz günü bir dahi fermân gelüp Bender Sahrâsı'na Abdullâh Paşa ma'iyetine varalum deyü emr olmağla yevm-i mezbûrede yola revâne olup mahalle-i mezbûra gelüp ordu-yı Bosna quruldı. Anda meks iderken biñ yüz elli târihi olup petro gününden on gün muqaddem Bosna askerini Özü Qal'ası imdâdına ta'yîn buyurulup andan sallı günü qalkup ve yine sallı günü berr u yaban yirden Özü'ye dâhil oldığımızda ser-'askerimiz Hekim-oğlı Alî Paşa'nuñ **[5b]** dâmâdı Yahyâ Paşa muhâfız idi ve ma'iyetinde Silivriili Yerli Paşası Mustafâ Paşa ve Gağa-oğulları Mehemed Paşa ile Hasan Paşa ve Bosna askeriyle gelen Ebûbekir Paşa ve Itrabozan eyâletiyile Silistre eyâleti dahi muhâfız idi, bu biñ Arnabut asker ile ol qadar dahi yeniçeri ve serdengeçdi dahi var idi. Çarşenbih günü Moskov keferesi Qaratag misâli asker-i melâ'in ile gelüp qal'amızı Özü Suyu'ndan Berezen Suyu'na ve deryâya varınca muhâsara eyledi. Ve perşenbih gicesinde Berezen Suyı Geçidi'nde olan qulleleri aldı. Ve cum'a günü Özü Suyı Qaradeñiz ile muqâbil olduğı yerde Hasan Paşa Qal'ası'n dahi aldı. Ser-'askerleri varup Hasan Paşa Qal'ası önünde otagın qurup oturdı. Biz dahi ol gice qal'a dolayında mahallelerini ve bu qadar at ve yel degirmenlerini ve sâ'ir binâya müte'allik ne ki bulundıysa kimin hedm ve kimin ihrâk ve bi'n-nâr eyledik. Yarındası mel'un-ı bi-dîn iki üç yüz pârçe top ve yedi dâne qumbara havanı qal'anuñ üç tarafından dan yeri nişân virdiği ile qal'a ve

³⁴ Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

üzerimize cehennem âteşin saçup gûyâ yer gök zelzeleye geldi, yiryüzi duman olup asker askeri ve insân insân[i] görmez oldu. Top, tüfeng ve kumbaradan kâl'ada ve parmaklığında baş soğunacağ yir bulunmaz oldu. Ol hâl üzre iken ümmet-i Muhammed gayrede gelüp du'â eylediler. Gülbâng-ı³⁵ Muhammediyye'yi getürüp cenge âgâz eylediler. Kâl'anuñ dört yanında olan balyemez ve saçma ve şâhî ve kumbara havanlarına ve parmaklığda olan ümmet-i Muhammed fitil ve filinta tüfenglerine bir fitilden âteş idüp kâl'a ve dolayında olan **[6a]** yerler zelzeleye gelüp yeryüzi duman olup bir zamândan soñra âlî³⁶ rûzgâr peydâ olup tütün ve dumanları deryâ tarafına sürüp göründükde meger ki melâ'inüñ askeri demet demet düşmüş kurt gibi yaralı bereli birbir[i] üstüne yığılup yaturlar. Asker-i İslâm o devlet göricek en kötüsü iki yürek sâhib[i] oldu, gayrede gelüp cân [u] gönülden merdâne vü dilîrâne ceng etmege başladılar. Beş gün ve dört gice öyle âlî ceng eylediler ki meger merhûm Tiro Hasan Paşa Kaniye Kâl'ası muhâsarasında eyitti ise yohsa gayrı yirde ol kadar şehîd ve kâl'a altında leş düşmüş degildir, bu hâl üzre iken melâ'in-i bed-fî'âl günde ve gicede biñ altı yüz seksen kumbara kâl'a ve parmaklığa ve hendeklere konderurdu. Cum'airtesi gicesinde ahşâmdan soñra İslâmbol Kâpusı yanında Yahyâ Paşa ser-'askerimizüñ otluk tepesine kumbarayı konderup otluğu tutuşdı. Andan melâ'in olanca kumbarayı âteşe çevirüp otluğdan kulleler, evler, sarâyalar tutuşup ol gice bütün kumbarayı kâfir-i bî-dîn âteşe saçdı. Dan yerine dek kâl'amızda binâya müte'allik ne ki var ise ihrâk ve bi'n-nâr olup tablalarda ku[r]ş[un]lar, toplar altında olan tekerlekler ve kundağlar yanup toplarımız yire düşüp işlemez oldılar. Biñ altı yüz seksen kumbara atıldığına delilim budur ki mel'ünüñ yedi havanı var idi, Gâzî Ahmed-zâde bir gice sâ'ade bakup bir sâ'atde on nebet yedi bile havanı atdı, ona göre mülâhaza buyurıla. Dan yeri nişân virdüğüyle üzerimize kâl'anuñ her tarafından yürüyüş idüp melâ'inüñ gözleri niçedir fark olunmadıkça muhâsara çekmiş ihtiyârlarımız **[6b]** ferd-i vâhid kimesnelere tüfeng atdırmayup tamâm yanaşdıklarında melâ'in-i bî-dîn aramıza niçe el kumbaraların atup kâl'ada ve parmaklığda olan ümmet-i Muhammed gayret ü sabr idicek ellerinde bulunan filinta ve fitil tüfenglerine âteş idüp kurşun saçdılar, yiryüzi duman dütüp insân insân[i] görmez oldu. Bir vaqîtden soñra rûzgâr dumanları sürüp meydân göründükde kurşum yetişür yere dek melâ'in birbir[i] üstüne demet demet âdeş düşüp yaturlar, ümmet-i Muhammed dîn-i Muhammediyye için gayret idüp yürüyüşe çıkdılar. Niçe biñ kelle ve şikâr alındıkda yine kuşluğ vaqtinde melâ'in üzerimize hücum idüp evvelkiden ziyâde rüsvây olup sağ kâlan tabura firâr idüp andan yine öyleye karîb olanca kuvvetiyle keferenüñ cümlesine rakı şarâb içirüp sarhoş olduklarında doñuzlar gibi üzerimize hücum etdiler, gebermiş ve geberecek leşlere bakmayup az bucuğ yaralıyı ayak altına alup çinediler. Parmaklığımız dolayında olan üç endaze yassı ve ol kadar derin hendeki âteş şiddetinden görmeyüp evvel gelen melâ'in

³⁵ Metinde "كلبند" şeklinde yazılmıştır.

³⁶ Metinde "الی" şeklinde yazılmıştır.

hedeke düşüp dolduğda üzerlerinden hedeke geçüp parmaklığımızda dikilmiş mızdırağ ve bayraklarımıza yapışdılar. İbâdu'llâh bu hâl göricek gayret idüp çapa ve çürük ve taş melâ'inüñ alaylarına saçup melâ'in girü firâra şürü' etdikde ümmet-i Muhammed dal kılıç ile yürüyüş idüp kâfiri kılıç altına alup tâ meterizlerine dek baş ve şikâr aldıklarında melâ'in şaşakalup kaçmak tedârükini şürü' ümmet-i Muhammed sevinüp şenlik eylediler. Tamâm râhata oturduklarında **[7a]** bi-kazâ'llâh kal'amızda beş cebhâne atıldı, gün iken gice olup ibâdu'llâh bî-hûş olup ağılları başlarından çıkup kimi mangaya girüp ve kimi yire birbir[i] üstüne yığılup saklandı. B[ir] zamândan soñra havâdan düşen düşdi, sağ kalan ibâdu'llâh uykudan uyandı gibi uyandı. Tekrâr gülbâng-ı³⁷ Muhammediyye'yi getirüp ceng etmege başladılar. Bir zamândan soñra yine iki kemer cebhâneler atulup deryâ tarafına gitdiler, andan yine bir kemerde olan cebhâne atıldı. Ve'l-hâsıl dört cebhâne atıldı[ı]n soñra parmaklıkda olan paşaları gizlü kal'aya götürüp kal'anuñ dört yanına vire bayrakların dikdiler. Parmaklıkda olan ibâdu'llâh ol hâli göricek ellerinde olan beglik tüfenglerin yire urdılar, parmaklıktan kal'aya girmege şürü' idüp girdiklerinde meger ki ser-askerimiz Yahyâ Paşa ile sâ'ir paşalar cebhâne ve âteş şiddetlerine dayanmayup Hasan Paşa Kâpusi'ndan tabura gitmişlerdir. Bekir Paşa kal'ada idi, Bosna askeri paşa-yı mûmâ-ileyh aralarına alup ilimane Su Kâpu'dan ve kimi Hasan Paşa Kâpusi'ndan ekserisi âteş şiddetinden kal'a dîvârından ilimane sıçrayup kal'a altınd[a] ümmet-i Muhammed cem' olup kimi deryâda ve qarada yer bulup ol gice anda yatdılar, ahşâma qarşu kefereden elçi gelüp vireyi bağladılar ki Aşkırman cânibine gemilerle selâmda orsa iderler deyü tutvirüp Bosna alay begisini tutalup götürdiler. Yarındası ale's-seher beş on kefereden ile Yahyâ Paşa tarafından bir âdem gelüp Bekir Paşa'yı alup Yahyâ Paşa ister deyü kal'aya götürdiler, içerüye götürüp öldürdiler. **[7b]** Ba'dehû kal'a dîvârına qarınca misâl melâ'in çıkup aramıza bunca eli mızdıraklı atlı girüp silâhını, pusadını virüñ deyü fermân olundu. Silâh, pusat mîrîñindir, öylece selâmet bulursız. Kimi virmege şürü' ve kimi kılıcı, tüfengi kırup deryâya atdı. Ekserisi müceddeden cenge âgâz idüp şehîd oldı. Ol hâl üzre iken ortalığı soymağa başladılar. Ümmet-i Muhammed kılıca yapışup gazâ etmek üzre oldılar. Melâ'in-i bî-dîn kal'anuñ iki tarafından onar, on beşer top getirüp aramıza âteş itdiler. Kal'a dîvârlar[ın]da olan kefereden niçe biñ tüfenge âteş idüp aramıza kurşun saçdılar. İbâdu'llâh ördek misâli deryâya ve Özü Suyu'na uğratdılar. Ol gün ikindü vaqtine dek aramıza top, tüfeng atdılar. Düşen düşdi, boğulan boğuldu. Ahşâma qarşul sağ kalan esîrligi kabûl ve melâ'inüñ taburına çıktılar. Yarındası melâ'in-i bî-dîn Özü ve Kılburun ve Hasan Paşa kal'alarına ve Berezen Suyı Geçidi'nde olan kullelere muhâfiz koyup ahşâmlamadın taburunu ve biz esîrleri ile Özü kırlarından yola revâne olup Bucağ ve Noğay, Tatar ve Bender Sahrâs'ında olan asker-i İslâm'dan havf etmekle hemân bir gün muqaddem Aşsuyu'nı geçüp cân atdı. Sekizinci gün Aşsu'ya geldi. Aşmeçit nâm mahalde iki köprü yapıdırmağa şürü'

³⁷ Metinde "كلبند" şeklinde yazılmıştır.

idüp bir köprüyi beyâz tenekeden gemi gibi on altı tombas geçirdi. Ol tonbasları suya koyup bir köprü düzdi. Andan top ve cebhâne ve ağır gelen mühimmâtı geçürdi. İkinci köprüyi askere suyu geçer araba ile büyük fuçlarından düzüp iki dizi fuçları çoca ip ile bağlayup **[8a]** üzerlerine demet ba'dehû toprak döşedüp bir âlî³⁸ köprü oldu. Andan yaya askerisiyle biz dahi geçdik. Andan Heyhat Sahrâsı içinden Doğan ve Ummân ve Çehren şal'alarınıñ yurtları semtinden gidüp yetmiş birinci gün hâlî ıssız yerlerden melâ'inüñ diyârına ma'mûlûğa dâhil olduk. Provloğosna Şal'ası üsti yanında Özü Suyu'nı geçüp andan şal'alara askerini kışlaya koyup ser-'askerleri Filitmarşel nâm mel'ün, Yahyâ Paşa ile ser-'askerimiz Ebûbekir Paşa'nun sabî oğlunu çasarına götürdi. Ol kış çasarun yanında kışladı. Ba'dehû elli bir sene târîhinde melâ'in hareket idüp bir miqdâr asker-i menhûse ile Vişnaço Cenderali'ni tekrâr Kırm] Adası üzerine ta'yîn idüp geldikde yine Orkapu Şal'ası'nı muhâsara eyledi. Birkaç günden soñra yürüyüş ile feth idüp içinde bulunan ibâdu'llâh ve Muhâfız Anadollu Ebûbekir Paşa'yı esîr idüp andan Kırm Adası içine girüp hân hazretleri bunca asker-i Tatar ile melâ'in karşılayup Tatar şalbağıyla yere urup andan Tatar asker ile merdâne, melâ'inüñ üzerine yürüyüş ve avn-i Rabbâniyle tabur-ı menhûsı bozup bunca kelle ve esîr alup cenderal-i mel'ün girüye firâr eyledi. Baş-ser-'askerleri Filitmarşel Cenderali olanca asker-i küffâr ile top ve cebhâneyi alup Özü Suyu'nı Kıyevah Şal'ası altında gemiler ile geçüp Leh şal'ası sınır içinden gidüp Bucağ Tatar içinde Turla Suyı yalısında Bender Şal'ası'na doğru revâne andan Kara Boğdan **[8b]** memleketinde Soroğa Şal'ası şurbünde Turla Suyu'nı geçmege murâd idüp geldikde Allâhu zül-Celâl ümmet-i Muhammed'e gayret virüp Bender Sahrâsı'nda ser-'asker olan Genç Alî Paşa ve ma'iyetinde olan Velî Paşa, Küttahiye ve Konya eyâletler ile ve sâ'ir ma'iyetinde bulunan asâkir-i ehl-i İslâm ile top ve cebhâneyi alup ve Bucağ sultân ile Noğay sultânını bunca biñ Tatar asker ile çarhacı idinüp Kara Boğdan memleketinde Soroğa nâm mahalde melâ'inüñ taburını karşılayup ceng[e] âgâz ve Turla Suyu'n üzerinde kâfir-i bî-dîne köprüleri şurdurmayup andan kâfir-i bî-dîn şal'ap Leh şal'ası sınır ile Raşkova nâm mahalline gelüp tekrâr Turla Suyu'na köprüyi yapımağa başladı. Asâkir-i İslâm ile Genç Alî Paşa hazretleri Kara Boğdan vilâyetiyle gelüp Raşkova şasabasına karşı meteriz ve tablalar yapıdurup topların dizüp cenge şürû' etmek üzre olup Bucağ ve Noğay sultânları niçe asker-i Tatar ile Turla Suyu'nı yüzdürüp kâfir-i bî-dînüñ tabur-ı menhûseyi sudan suya muhâsara idüp çevresin aldılar. On sekiz gün ceng [ü] cidâl idüp melâ'inüñ askerîsi cengden ve hayvânât aç ve susuzluğundan ziyâde kırılıp zebûn olduklarında top ve cebhâne ve şumbara ile ağır gelen mühimmâtların birağup girüye kaçmağa şürû' eylediler. Tatar askeriniñ ser-'askeri yol virüp envâ'î rüsvâyılıklar ile kırılı bozula kaçdılar. Âl-i Osmân askeri Turla Suyu'nı podtan geçüp bunca top ve cebhâneyi ve sâ'ir mühimmâtların arabalara yükledüp şenlik iderek Bender Şal'ası'na götürdiler, el-hamdü'lillâhi alâ külli hâl. Andan soñra kış basup sular

³⁸ Metinde "الى" şeklinde yazılmıştır.

donduğda Âl-i Cengiz pâdişâh bunca biñ asker-i **[9a]** Tatar ile çapula gidüp Öli Ten Suyu'nı ve Büyük Ten Suyu'nı ve Yüzüm ve Bahmud suların buzdand geçüp melâ'in-i Moskov memleketlerini târâc³⁹ u yağmâ idüp bunca esîr ve şikâr aldıklarından soñra köylerin ve şehirlerin âteşe virüp Yüzüm ve Bahmud şehirlerin ihrâk iddiklerinden ğayrı ol havâlîde çasaruñ bir azîm tuz ma'denleri⁴⁰ var imiş, ma'denlerin⁴¹ ve bunarların bozup kızanların kırdıklarında hazîne-i çasara bunca biñ kîse mâl zarar etdiklerinden soñra bunca mâl u ğanîmet ile esîr ve şikâr alup sağ ve selâmet ile Kıym Adası'na gîtdiler. Ba'dehû elli iki sene târîhinde melâ'in-i bî-dîn olanca asker-i melâ'in ile kâküp ve öñlerinde Fomilniğ Cenderal ile Neployev Cenderal dahi Kıyevêh kâl'aları altında Özü Suyu'nı gemiden geçüp Leh kralı memleketinden varup Kamanîçe Kâl'ası karşıusunda Turla Suyı yalıında olan Hotun Kâl'ası'nı almak sevdâsıyla yola revâne olup Hotun'a yakîn geldikde Genç⁴² Alî Paşa ile Velî Paşa ve Hotun Muhâfız[ı] Kâl'ası Paşa ile Sinek Paşa ve Atmaca Paşa ma'iyetlerinde bulunan asker ile ve Lipka Tatar asker ile melâ'inüñ taburına karşı çıkup merdâne ceng etmeler ile bir vakîtden soñra bi-kazâ'illâhi te'âlâ asker-i İslâm bozulup ser-askerleri Alî Paşa ile Velî Paşa Kâra Boğdan memleketi aşurı firâr ve askerleri semt ve semt firâr olmağla kâl'a-i mezbûrede Muhâfız Kâl'ası Paşa bir miqdâ[r] tevâbi' askeriyle kâl'a cânibine firâr idüp kâfir-i bî-dîn Kâratâğ misâli asker-i menhûse ile kâl'ayı cânib-i erba'adan muhâsara etdikde Kâl'ası Paşa ahâlî ile ittîfâk idüp kâfirden vire taleb ve kâl'ayı teslîm **[9b]** eyledikde melâ'in viresin dutmayup hemân kâl'ada bulunan nisâ ve sıbyân Kâl'ası Paşa ile bile esîr ve mâlların yağmâ etdikden soñra bir miqdâr asker-i melâ'in ile Neployev Cenderali'ni Kâra Boğdan memleketine irsâl idüp Yaş şehrine dek Valahlî'nuñ dahi mâlların yağmâ ve ahâlîyi kırup esîr iddikde Yaş'da zâbid olan boğdan tayanmayup tahtını ve mâlını koyup Kârtal Sahrâsı'nda ordu-yı hümâyûna firâr Moskovlu gelüp mâlların yağmâ ve Yaş şehrin zabt etmekle tahtına oturdı. Andan kâfirüñ ser-askeri Hotun Kâl'ası içine muhâfız koyup esîrleri alup kendü diyârına götürdi. Kıyevêh Kâl'ası'na geldikde Kâl'ası Paşa ile yeniçeri ağasını, müftî ile ve dahi Yaş'dan birkaç kimesneyi alup çasarına götürdi. Sâ'ir üserâyı⁴³ Kâzak diyârında alıkodı, Allâhu azîmü's-şân cemî' ümmet-i Muhammed'[i] kâfir-i bî-dînüñ yedinden halâs eyleye, âmîn, yâ mu'în. Bundan soñra Nemçe hâ'inüñ dahi âl ile nağz-ı ahd idüp eyâlet-i Bosna ve Vidin ve U[rû]menli eyâletlerinde muhâsara eyledigi kâl'aları ve cenâb-ı Bârî-i Kibriyâ tarafından mel'ûnuñ başına gelen belâlarını ve ol serhadât-ı İslâmiyelerde ğazâ olduğı yirleri semtiyle ve mahalli ile kâleme getürüp beyân olundu. Biñ yüz elli sene târîhinde melâ'in-i Nemçe

³⁹ Metinde "تعراج" şeklinde yazılmıştır.

⁴⁰ Metinde "مادیناری" şeklinde yazılmıştır.

⁴¹ Metinde "مادیرین" şeklinde yazılmıştır.

⁴² Metinde "جنج" şeklinde yazılmıştır.

⁴³ Metinde "عسارائی" şeklinde yazılmıştır.

gûyâ fırsat⁴⁴ bulup âl ile nakz-ı ahd ve sedd-i sedîd-i İslâmiyye'den olan serhadât-ı Bosna'da muhâsara eyledi. Evvelen Klis sancağından Ostroviçe Qal'ası'nı bir miqdâr asker-i menhûse ile muhâsara idüp ve eyâlet sancağı Bosna'dan Banaluğa Qal'ası'nı vâfir asker-i küffâr ile muhâsara idüp ve sancağ-ı mezkûreden Çetin Qal'ası'nı dahi muhâsara idüp ve İzvornik sancağından dahi Beline Qal'ası'nı muhâsara etmegin ve Urûmenli eyâletinden Niş Qal'a'yı ve Morava Suyı yalısında altı yedi palankeyı ve Ujiçe Qal'ası'yla Yenipazar Palankeyı ve Musa Paşa Qal'ası'nı muhâsara etmegin ve eyâlet-i mezkûreden **[10a]** dahi Alacahisâr Palankeyı'yla Şarşköy Qal'ası'nı muhâsara idüp ve yine Vidin eyâletinden bi'n-nefs Vidin Qal'ası'nı muhâsara etmekle Urûmenli eyâletinden muhâsara eylediği cümle qal'a ve palankeyaların alup zabt eyledi. Bosna serhatlarında olan ümmet-i Muhammed bu hâl göricek gayret eylediler, cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn hazretlerine sığınup du'âya şürû' eylediler. Bosna Muhâfız[i] devletlü Hekîm-oğlu Paşa hazretleri ahâlî ittifâkıyla Bosna dîvânı çavuş kethudâsı olan Alî Paşa-zâde Osmân Beg hazretlerini ser-'askerlik ile bir miqdâr nefir-i âmm asker ile Ostroviçe Qal'ası imdâdına irsâl buyurup qal'a-i mezbûra yaqîn geldiklerinde du'â eylediler, birbiriyle helâlleşüp ağlaşdılar, umûmen şehâdet kelimesin getürüp dal kılıç ile küffâr-ı hâk-sârûn üzerine hücum eylediler. Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn ümmet-i Muhammed'e yardım idüp melâ'inün asker[i] firâra şürû' ve asker-i İslâm'ın dilâverleri yalın kılıç ile aralarına qarışıp niçe kelle ve köle ve şikâr ve top ve çadurların zabt eylediklerinde mesrûren avdet ve qal'a altına cem', yaralı ve şühedâyı ararken ser-'askerleri beg hazretlerinün meyyit[in] bulunup şehîd olmuş idi, rahmetü'llâhi aleyh, ol şehîd-i pâkûn ve sâ'ir şühedânun meyyitlerini qaldurup Haqq'a qodılar. Andan yaralıyı alup semtlerine râhî oldılar. Ba'dehû Alî Paşa hazretlerine müjde ve sürûr haberleri geldikde aşka gelüp vezîrâne gayret eyledi. Sâ'atiyle tuğların taşra çıkarup yarınki günü medîne-i Travnik'de sarâyından **[10b]** yanında ve medîne-i mezbûrede cenge qâdir olan asâkir-i İslâm ile Bodraşqça Sahrâsı'na Banaluğa Qal'ası imdâdına râhî ve buyurduları eyâlet-i Bosna'nun cânib-i erba'asına irsâl ve tenb[i]h buyurup harb u darba qâdir olan nefir-i âmm asker ile yerli qulı ve yeniçerisi ve Bosna dilâverlerinün cümlesi gayret-i İslâm için bir ân aqdem ve bir sâ'at muqaddem bayraqların güşâde ve yerlü yirinden hareket ve bir ân muqaddem sahrâ-yı mezkûra ordu-yı Bosna'ya geleler. Bosna gâzîler ile sâ'ir fuqarâsı dîn-i Muhammediyye uğurına niyyet ü gayret ve cân [u] gönülden qamını ve başını fedâ ve ucâleten mahall-i merqûmeye cem' ve paşa efendilere fuqarâ alayların iddiler. Ba'dehû şehir-i Sarây ser-firâzlarından yençer[i] ağa ile sâ'ir ocaq zâbitler ile altı biñ miqdâr piyâde yarar ve cenge qâdir eski gâzîler ile yeniçeri ve serdengeçdi bunca güşâde bayraqlar ile gelüp Bosna Muhâfız ve Ser-'askeri Alî Paşa'ya alaylar gösterdiler. Paşa-yı mûmâ-ileyh ağlayaraq cümleye hayr du'âlar eyledi ve ol gün cümle ile müşâvere ve ittifâq idüp cengün ahvâlini tertîb iddiler. Ba'dehû yarınki gün

⁴⁴ Metinde "فرصنت" şeklinde yazılmıştır.

asker-i İslâm ile du'â ve Haqq'a niyâz iderek Banaluğa Qal'ası imdâdına râhî ve gıceyi güne kıatup geldiklerinde melâ'in-i bed-fi'âlün askeri Qaratâğ misâli Banaluğa Qal'ası'n cânib-i erba'adan muhâsara eylemiş idi. Şehrîn feth idüp bunca mübârek türbe ve maqâmâtın tahrîb ve nâ-pâk etmişler idi. Şehrûn evleri ve sarâyaları melâ'inün baş doñuzları pây idüp içlerinde mekân bağlamışlar idi. Ve'l-hâsıl on sekiz günde melâ'inün top güllesinden qal'a divâr ve parmakluğun eseri qalmamış idi. Gündü[zü]n hedm olunan yirleri muhâsarada **[11a]** olan ibâdu'llâh gıce ile mertek ve yasdık ve döşek ve taş ve toprak ile sedd iderlerdi. Hâl böyle iken qal'ada olan ibâdu'llâh insân ve hayvân leşleri koqusundan kendü cânından usanup bezmişlerdi. Rebroçe Yaylası'ndan asker-i İslâm ile Alî Paşa ol hâl[i] gördüklerinde cümlesi başını cânını Haqq uğurına fedâ idüp ağlaşup helâlleşdiler. Haqq'a du'â vü senâ eylediklerinden soñra gülbâng-ı⁴⁵ Muhammediyye'yi getürüp kelime-i Kibriyâ'yı zıkr iderek Bosna gâzileri ittifâk u ittihâd birle dal kılıç olup ser-'askerleri Alî Paşa dahi dîn-i Muhammediyye için gayrede gelüp davul ve zurna ve zil ve boru ve nağra çaldurup gaddâreyi çeküp asker-i İslâm ile bile merdâne vü dilîrâne melâ'inün çarh u felegi üzerine açık göğüs ile yürüyüş eylediklerinde melâ'in-i bed-fi'âl mağrûren bunca top ve tüfeng ve kıunbara toplarına âteş virüp ümmet-i Muhammed Allâhu zül-Celâl hazretlerine şıgunup kelimetu'llâh zıkr iderken tekrâr melâ'inün üzerine hamle ve hücum idüp melâ'in-i bî-dîn evvelkiden ziyâde âteş-i azîmeye kıatlanup ümmet-i Muhammed biraz geri dönüp ba'dehû gayrede gelüp üçüncü yürüyüşde avn-i Rabbânî ile şehr-i Sarây piyâde yeniçerisi ile Alî Paşa ağavât ve levendâtı ve sâ'ir Bosna gâzileri dîn-i İslâm uğurına gayret ve gönül birliğiyle merdâne zıkru'llâh ile üzerlerine yürüyüş eylediklerinde Allâhu zül-Celâl ümmet-i Muhammed'e gayret virüp melâ'inün çarh u felegin bozup taburları içine yalım kılıç ile girerler, niçe kelle kesüp bunca bellü başlu **[11b]** melâ'in esîr eylediler. Ba'dehû Alî Paşa hazretleri atdan inüp seccâdeye oturdu. Bosna gâzileri yığın yığın melâ'inün kellesinden yıgdılar. Bunca melâ'in dirisi getürüp ser-'askerleri olan Topal Cenderal ile bile Alî Paşa'ya virdiler. Ol dahi baş ve esîr getüren gâzilere altun ve tel ve çelenk virüp hayr du'âlar iderdi. Andan soñra üç senelik seferlerde ümmet-i Muhammed'ün gâzilere bahşîş ve tel ve çelenk virirken hazînesi tükenüp gümüşe müte'allik rahtları ve sahanlarını ve tepsilerini en soñra legen ve ibriği bozup tel ve çelenk yapıdurup gâzilere in'âm idermiş, ba'zı gâziye üç ve beş çelenk virdüğü vardır, altun ile onar ve yigirmişer, otuzar altun bahşîş virmişdir dirler. Ve kılıçdan kıurtulan melâ'in Virbas Suyu'na atulup mürd olmuşlardır. Asâkir-i İslâm bunca şikâr ve top ve cebhâne ve orduların zabt idüp yirlerine oturdılar. Suyun kıarşusunda olan kâfir-i bî-dîn ahşâma dek top, tüfeng ve kıunbara âteşin saçdılar, ol gıce sabâhlamadın firâr etdiler. Bi-emr-i Hudâ Banaluğa Qal'ası içinde sağ kıalan ibâdu'llâh nisâ ve sıbyân selâmet bulup Haqq'a senâ ve şenlik eylediler. El-hamdü'llâhi te'âlâ öyle gâzâ-yı ekber müyesser oldu ki serhadât-ı Bosna'dan gayrı memâlik-i İslâmiyye'nün her semti

⁴⁵ Metinde "كلبند" şeklinde yazılmıştır.

ve her serhad kuvvet ve fursat⁴⁶ u nusret bulup şâd u hurrem oldılar. Kâfir-i bî-dînün bed kıral[ı] gam-nâk olup zehirler içmiş gibi oldılar. Andan sonra Alî Paşa hazretleri Banaluğa Qal'ası'na zahîre⁴⁷ ve muhâfız koyup [12a] nefir-i âmm askerlerine izin virüp mesrûren kollu koluna gıtdiler. Andan sonra Alî Paşa ile sâ'ir zâbitân-ı asâkir-i İslâm ve nefir-i âmm askerlerine baş ve buğ olan kızât efendileri ol mahalde ve muqaddemâ Ostoroviçe nâm qal'ada gazâlığını ve gâzîlerinün metânet ve yararlıklarını âsitâne-i sa'âdete şevketlü pâdişâh-ı rû-yı zemîn ve âlem-penâh pâdişâhımıza arz u mahzar birle ifâde ile müjde olunup ve Alî Paşa ağalarından Delübaşı Bektaş Ağa'yı âsitâneye irsâl olunup ağa-yı mûmâ-ileyhe bunca in'âm [u] ihsândan gayrı pâdişâh-ı rû-yı zemîn iki tuğ ile eyâlet-i Bosna'da Klis sancağı mansıb dahi ihsân ve sâ'ir arz olunan gâzîlerün cümlesine oturağ ve ağalık ve dirlikler ile çırağ oldılar. Ve sa'âdetlü, kudretlü, azametlü Pâdişâh-ı âlem-penâh Gâzî Sultân Mahmûd Hân hazretleri Alî Paşa'ya üç hil'at-ı fâhire ve murassa' şemşîr, tûğ ve hazîne-i âmireden zî-kıymet seyf ile otuz biñ altun ve yedi dâne küheylân at ihsân ile irsâl idüp andan gayrı Alî Paşa hazretleri ile Bosna dilâverâna hezâr du'âlar ile hatt-ı şerîf sûretidir. Merhûm Gâzî Sultân Mahmûd Hân Banaluğa Qal'ası muhâsarasından sonra eyâlet-i Bosna Muhâfız[ı] Alî Paşa ile sâ'ir ahâlîye irsâl eylediği hatt-ı şerîf sûretidir, sene 1150, m. Sen ki vâlîsi[n] ve ol serhadd-i mansûrede ser'asker-i zafer-şî'ârım⁴⁸ Alî Paşa'sın, selâm-ı şâhânem ile seni teşrif eyledigimde ma'lûmuñ ola ki li'llâhi'l-hamd ve'l-minne, Nemçe keferesi nağz-ı ahd idüp hudûd-ı memâlik-i İslâmiyye'ye tecâvüz ü ta'addî [eyledü]ğünden bu âna gelince vâki' olan muhârebelerinizde sen [12b] ve ma'iyetinde olan mîr-i mîrân ve sâ'ir zâbitân-ı asker ve âmm-i dilâverân Bosna kıllarım vifâğ [u] ittihâd birle merdâne gayret idüp vücûd-ı şerîfi âlemlere rahmet olan Peyğamberimiz Hâtemül-enbiyâ Muhammed Mustafâ salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretlerinün emri gazâda sabr u metâneti ve i'lâ-yı⁴⁹ kelimetu'llâh kâsd ile küffâr-ı hâk-sâr üzerine olan celâdetleri sıdğ u niyyet ile hücum etmekden kat'an kıusûr u fütûr etmeyüp avn-i Bârî ile siz gâlib u mansûr, keferi mağlûb u mağhûr olmağla dîn ü devlet-i aliyyeme sebğ iden hizmetünüz bi'l-cümle ma'lûm-ı hümayûnum olmağla cümleñiz du'âya icâbet eser-i mülûkâneme mazhar olmışsızdır, ber-hûrdâr olasız, yüzüniz ağ ve kılcıñız sertîz u berrâğ olsun. İnşâ'a'llâh fi-mâ-ba'd dahi sizlerden me'mûl olduğı vech üzre bu sene-i mübârekde sinîn-i sâbıqdan ziyâde gayret ü himmet idüp gönül birliğiyle kelime-i vâhide olduğıñuz hâlde küffâr üzerine sell-i seyf-i celâdet birle memleketlerin târâc etmeñize muntazır olduğum bir keyfiyyet olduğı ma'lûmuñ olduğıda ol havâlîde ma'iyetinde olan ümerâ' ü rû'esâ-yı asâkir-i İslâm ve sâ'ir dilîrân-ı ehl-i îmâna selâm u selâmet-encâmımı teblîğ u i'lâm ve kendülere kemâl-i teveccühümü inhâ' ü ifhâm birle devâm-ı dîn ü devletim da'avâtına

⁴⁶ Metinde "فرصنت" şeklinde yazılmıştır.

⁴⁷ Metinde "ضحيره" şeklinde yazılmıştır.

⁴⁸ Metinde "ظفر شعار □" şeklinde yazılmıştır.

⁴⁹ Metinde "الای" şeklinde yazılmıştır.

kıyâm idesiz. Hâssaten taraf-ı şâhânemden birâder-zâde-i silih-şorum Mustafâ ile otuz biñ gurus ve semmûr dühte⁵⁰ hil'at ve şemşîr-i adû-tedmîr irsâl olunmuşdur, vusûlünde âdâb birle hil'at-ı pür-behçetü'l-hasâd ve tîğ-ı sertîz niyâm-bend eyleyüp devâm-ı ömr ü devletime muvâzabet⁵¹ eyleyesiz, şad vasale fi gurre-i Muharremi'l-harâm, sene 1151, m. **[13a]** Banaluğa Qal'ası'nı muhâsara iden Pominçip nâm mel'ûnuñ mektûbudur. İzzetlü ve rîfatlü paşam, huzûra ba'de's-selâm inhâ' olunur ki şevketlü ve azametlü Toma inparatorı efendimizüñ asâkir-i nusret-dest-gâhına Niş Qal'ası'nı teslim olunduğı haberi cânibimize vürûd etmegin ve qal'a-i mezkûre dolayında bunca qasaba ve palanqayı dahi zabt etmeler ile ve cümle qal'a ve qasaba ve palanqa ahâlîsini vire ile Sofya nâm mahalline selâmet ile irsâl olunmağın ol ecilden Hudâ-yı te'âlânuñ şükranesine mesâen ahâsin toplar atılıp yanımızda olan asker tarafından ahâsin donanmaya ve pervâze tertîb olunmağla tarafuñuza ifâde-i hâl etmek için işbu mektûbumuz irsâldir. Ve qal'a-i Banaluğa muhâfazasında zuhûr iden bahâdîrluğunuz aâferîn, pâdişâha hizmet ve dîn-i Muhammediyye'ye gayret ise yetişür. Gâyeten bu maqûle ricâl-i kesîre-i ileyhâdan helâk ü telefîni revâ görülmeyüp merhametimiz sebebiyle yine mahsûsan teklîf ve mâl u eşyânız ile selâmete irsâl olunmaq şartıyla teslim-i qal'a buyurulmaq için işbu nâme-i haqqîkat-pertevimize tahrîr ve firistâde-i savb-ı izzetlerine kılmışdır. Ba'dehû ibtidâ'en muhâtaradan musâlaha vü müzâkere hasebiyle qal'a içinde tarafımızdan irsâl olunan âdemlerimize darb-ı top u tüfeng haqq-ı âmmeye muğâyir şekâvet ü adâvet olunduguna vuşûf u rızânız olmadugundan kat'an şekk ü gümânımız yoğdur. Benim paşam qal'a muhâsaranuñ ahvâli size hafî degildir. İmdâdına gelen ve muqâvemetimize qâdir olacaq askerüñ cem' olması mümteni' u muhâldir. Qarîn-i ilm ü idrâkleri olduqda yine ma'qûl görüldüğü kavîl üzre şurût ve bilâ-te'hîr **[13b]** teslim-i qal'a olunması me'mûldür. Hilâf vuşû'unda şimden soñra aslâ musâlaha vü müzâkere olmaz ve idecek hâliñiz yoğdur. Hattâ yedi yaşından yuğarusını kılıçdan geçürürüm, öylece ma'lûmuñuz ola. Bu bâbda ne vech üzre amel ve hareket iderseniz hüsn-i zann ve hareketüñüz rağbetlü paşamızıñdur, fi vaqt sene 1150. İşbu elli sene târihinde Gâzî Sultân Mahmûd Hân hazretleri Köprülü-zâde Hâfız Ahmed Paşa ile Boşnağ Gâzî Ahmed Paşa'ya fermân buyurup bir ân muqaddem asker-i İslâm ile varup Urûmenli eyâletimden alınan Niş Qal'ası'nı ve dolayında olan cümle qal'a ve palanqaların Nemçe melâ'înuñ elinden feth idesiz, içlerinde melâ'în-i bî-dîn kışa qomayup alasız. Anlar dahi fermân-ı pâdişâhî üzre mahallelerden menzile binüp Sofya Sahrâsı'na gelüp orduların qurdılar. Urûmenli askerinden bir miqdâr asker ile top ve cebhâne peydâ idüp Niş Qal'ası'na doğru râhî oldılar. Şarşköy Qal'ası'ndan melâ'în firâr idüp hâlî buldılar. İçine muhâfız qoyup andan Musa Paşa Qal'ası'na geldiklerinde anı dahi hâlî buldılar. Ana dahi muhâfız qoyup andan Niş Qal'ası'na gelüp cânib-i erba'adan muhâsara eylediler. Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn

⁵⁰ Metinde "درحته" şeklinde yazılmıştır.

⁵¹ Metinde "مواصبت" şeklinde yazılmıştır.

melâ'inüñ gönüllerine korku virüp paşalardan vire dileyüp Niş Qal'ası'nı ve Morava Suyı yalısında aldıkları cümle qal'aları vire ile feth eylediler. Ve'l-hâsıl bâlâda zikr eyledigim qal'a ve palanqalar elli senesinde bilâ-ceng top, tüfeng atmadın Nemçe'ye teslim eylediler, yine bi-emri'llâh sene-i mezkûrede iki ay zarfında aldıkları gibi ehl-i İslâm askerine teslim eylediler, el-hamdü'llâh sümme el-hamdü'llâh. Andan soñra cümle qal'a ve palanqalarına muhâfız koyup ve Boşnaq Gâzî [14a] Ahmed Paşa'yı Niş Qal'ası içinde muhâfız kılpup tez günlerinde vefât eyledi, rahmetu'llâhi aleyh. Andan soñra Vidin Qal'ası içinde muhâsarada olan ibâdu'llâh ile Muhâfız Ayvaz Mehemed Paşa bu feth u fütûhâtın anladıkda gayret-i İslâmiyye'ye gelüp qal'adan üç dört biñ âdem yalım kıılıçla kelimetu'llâh zikr iderken melâ'inüñ meterizleri üzerine yürüyüş ve bi-emr-i Hudâ melâ'in-i bî-dîn meterizden ihrâc ve taburların bozdılar, mâlların ve çadurların yağmâ, top ve cebhânelerin zabt eylediler. El-hamdü'llâh Vidin Qal'ası ve içinde olan ibâdu'llâh selâmet bulup Haqq'a senâ ve şenlik iderler. Bundan soñra İsaqça Sahrâsı'nda Sadr-ı a'zam⁵² Kör Vezîr Ahmed Paşa, Eflağ begini huzûr-ı âlîlerine getürüp tenbîh eyledi, bir ân muqaddem varup kendi memleketini ve Bükreş şehrini Nemçe mel'ûnuñ elinden alup içinde sâkin olasız. Beş altı top ile altı biñ âdem ma'iyetine ta'yîn buyurdu. Andan Eflağ begi asker-i İslâm ile qalqup memleketine doğru yürüyüp dâhil olduqda Eflağ re'âyâsı beglerine tâbî' olup koca asker oldılar. Andan Nemçe'yi buldukları yerlerde kıılıçdan geçürüp Bükreş şehrini [alup] yine tahtına oturtdılar. Nemçe askerini Macar semtine sürdiler. Ba'dehû Osmânlı asker[i] girüye avdet eyledi. Bundan soñra Bender Sahrâsı'nda olan Ser-'asker Muhsin-zâde Abdullâh Paşa ile ma'iyetinde bulunan asâkir-i İslâm ile Bucaq Tatarı sultânına hitâben fermân olunup nefsi-i Kâsım gününden bir ân muqaddem Özü Qal'ası'na varup Moskov keferesi elinden feth eyleyeler. Anlar dahi gayret idüp vaqıtlü vaqıtsiz top [14b] ve cebhâne ve sâ'ir levâzımât alup Özü Qal'ası üzerine varup geldiklerinde Özü Qal'ası'nı Özü Suyu'ndan Berezen Suyu'na ve deryâya varınca muhâsara eylediler. On sekiz gün top ve kumbara ile döğüp niçe kerre dahi yürüyüş eylediler. Tamâm alınacaq vaqtinde bi-emr-i Hudâ qar kış orduların basup çadur ve meterizlerde ibâdu'llâh dayanmayup qal'ayı koyup Bender'e girdiler. Andan soñra kâfir-i bî-dîn şaşaqalup Özü Qal'ası'nı lağımlara atdurup hâlî koyup vilâyedine firâr eyledi. İlk yaz olduğıyla Âl-i Osmân tarafından asker ile dülgerler qal'ayı evvelkiden muhkem ta'mîr idüp ve yerlûsi yerine oturup muhâfız qodılar. Bundan soñra Bosna serhaddine muttasıl Belgrad eyâlet qal'alarından alınan Ujçe Qal'ası'n Nemçe elinden alınmağ üzre qar ve kış vaqtinde Bosna Muhâfız[i] Hekîm-oglı Alî Paşa, Üşküpyeli İbrâhîm Paşa'yı ser-'asker idüp sipâh asker ile Sarây şehrûn yeniçerisini ve yerlû neferâtından bir miqdâr âdem ve top ve cebhâne ve sâ'ir levâzımât virüp bir ân muqaddem qal'a-i mezbûrı Nemçe elinden feth ideler deyü fermân buyurup İbrâhîm Paşa dahi sâ'ir ibâdu'llâh ile gayret-i Muhammed için qal'a-i Ujçe'[ye] doğru revâne idgeldiklerinde

⁵² Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

etrâfında olan köylerüñ mâlların yağmâ bunca köle ve esîr ve şikâr aldılar ve kıadimî Nemçe'nün Çaçka Palanşası'n ayağ tozıyla feth eylediler. Andan Ujiçe Kıal'a'yı muhâsara iderler. Kıar dize dek var iken donmuş yeri meteriz idüp topların kıurup kıal'ayı muhkem döğmege⁵³ başladılar. Dolayında olan şehrin zabt [15a] eylediler. Birkaç gündən sonra kıal'ayı dahi vire ile aldılar. İçinde sağ kıalan melâ'ın selâmet yaqasına irsâl idüp kıal'aya muhâfız kıodılar. Bâlâda zıkr olunan tahrîbât u fütûhât Bosna'da ve gerek Urûmenli'de ve gerek Vidin serhatlarda ve Eflak memleketi ve Özü Kıal'ası fütûhât ve gâzâları mübârek elli senesi târîhinde cenâb-ı Bârî müyesser kııldı, el-hamdü'lillâh sümme el-hamdü'lillâh. Ba'dehû elli bir sene-i mübârekde Gâzî Sultân Mahmûd Hân hazretleri Gümrükçi Mehemmed Paşa'ya fermân idüp deryâ misâli asker-i İslâm ile varup Nemçe melâ'ınun taburını bulduğı mahalde avn-i İlâhî ile üzerine yürüyüş idüp kıılıçdan geçüresiz, kıal'aların feth idüp vilâyetlerin tahrîb idesiz. Sadr-ı a'zam⁵⁴ dahi fermân-ı pâdişâhî üzre memâlik-i İslâm'ın cânib-i erba'asına fermânları irsâl ve asker-i İslâm'ın her zümresinden deryâ misâli askerleri cem' ve Tus Paşa'yı asker-i İslâm'a Rûmili asker ile çarhacı eyledi, top ve cebhânesin ve sâ'ir levâzımını alup Tuna yalısına doğru râhî oldılar. Nemçe mel'ûnuñ askerini ve taburunu Muhadiye Bogazı nâm mahalde işidilüp ol mahalleye doğru râhî olup geldiklerinde serdâr hazretleri asker-i İslâm ile Haqq'a el kıaldurup fırsat⁵⁵ u nusret taleb idüp du'â vü senâ eylediler. Sonra gülbang-ı⁵⁶ Muhammediyye'yi getürüp kelime-i vâhideyi zıkr iderken kıılıca el urup bir uğuruñ kâfir-i bi-dînün taburları üzerine hamle eylediklerinde Allâhu zü'l-Celâl, melâ'ınun istiflerini bozup kıarârlarını fırâra tebdil eyledi. Asker-i İslâm'ın serverleri kelle kesüp köle ve şikâr aldılar. Taburların basup top ve cebhâne ve çadurların zabt ve envâ'î dürlü doyum [15b] ve şikâr alınıp bunca kelle ile bellü başlu melâ'ın, serdâr hazretleri önüne getürüp teslim eylediklerinde serdâr-ı asker baş ve diri melâ'ın getüren gâzîlere hâllü hâlince bahşış ve tel ve çelenk ihsân buyurup andan serdâr hazretleri ordu-yı hümâyûn ile kıalkıp Tuna Adası içinde olan Adaqal'ası'na doğru râhî oldılar. Mahall-i mezbûra geldikde kıal'a-i merķûm cânib-i erba'adan muhâsara etdiklerinde asker-i İslâm'dan olan kimesnelere fermân buyurup gönli isteyen gâzîler varup Erdel ve Macar vilâyetlerin tahrîb, şehirlerin ihrâk ve mâlların yağmâ eyleyeler. Asker-i İslâm'dan Bucağ Tatar ile bile otuz biñ miğdârı asker-i İslâm cem' olduklarında Erdel ve Macar vilâyetlerine râhî oldılar. Cenâb-ı Bârî gayret virüp Temeşvar Kıal'ası'na degin vilâyetlerin tahrîb, şehir ve kıurâların âteşe virdiklerinde bunca köle ve kelle ve halâ'ık ve mâl-ı gâna'im alınıp şâz u hurrem ile o[r]du-yı hümâyûna geldiklerinde meger ki serdâr hazretleri fırâset ile bunca podlar ve tonbasları ihdâs ve binâ ve kıal'a-i mezbûruñ her tarafından Tuna Suyı üzerine

⁵³ Metinde "دو کمله" şeklinde yazılmıştır.

⁵⁴ Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

⁵⁵ Metinde "فرصنت" şeklinde yazılmıştır.

⁵⁶ Metinde "کلیند" şeklinde yazılmıştır.

koşup yürüyüşe şürû' eylediklerini al'ada olan melâ'in ol san'at gördükde emân ile vire dileyüp elçi ile al'a anahtarları irsâl eyledi. Serdâr hazretleri veresin virüp al'anın anahtarları abûl eyledi. Anda olan ümmet-i Muhammed şâz u hurrem olup şenlik eylediler. al'ada olan melâ'in ihrâc ve Temeşvar semtine irsâl eylediler. Ba'dehû Adakal'ası'na muhafız koyup şâzlık ile girüye avdet eylediler. Ba'dehû biñ yüz elli iki sene târihinde Gâzî Sultân Mahmûd Hân hazretleri Musa Paşa Palanalı Ayvaz Mehemmed Paşa'ya mührin virüp fermân eyledi, deryâ misâli asker-i İslâm ile varup Belgrad ve Temeşvar ve Zemun ve sâ'ir Nemçe melâ'inün al'a ve palanaların feth idüp [16a] nisâ ve sibyan esir idüp vilâyetlerin tahrib idesiz. Ol dahi fermân pâdişâhımuñdur deyü hemân şevketlü pâdişâhımuñ du'âsıyla ümmet-i Muhammed mansûr u muzaffer olur. Andan sadr-ı a'zam⁵⁷ hazretleri nîk sâ'at birle Sofya nâm mahalline varup dâhil oldukda deryâlar misâl askerleri cem', andan top ve cebhâne ve sâ'ir levâzımât ile Belgrad al'ası'na doğru râhî oldılar. Hisârcık nâm mahalline geldiklerinde Nemçe melâ'in-i bed-fi'âlün askeri aradağ misâl asâkir-i İslâm'a arşu gelüp kırları ve boğazları dutmuş bunca meteriz ve tabla yapırmış topların urup askerın at at dizüp atlanur. Sadr-ı a'zam⁵⁸ hazretleri melâ'inün taburın gördükde bilâ-te'hîr asâkir-i İslâm ile Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîne el aldurup fırsat⁵⁹ u nusretlerin taleb idüp zâr u zâr ağlayup Ha'a niyâz eylediler. Andan gülbâng-ı⁶⁰ Muhammediyye'yi oudup yürüyüşe fermân eyledi. Ba'dehû serdâr hazretleri seccâdesin dõsedüp iki rek'at hâcet namâzın ı olup cenâb-ı Kibriyâ hazretlerine el aldurup gözi yaşıyla Ha'a niyâz ve ümmet-i Muhammed'e gayret ü fırsat⁶¹ ile nusretlerin taleb idüp melâ'in-i bî-dînün askerın hor u haîr ve arârları firâra tebdil eyleye deyü du'â eyledikten sonra asâkir-i İslâm'ın dilâver gâzîleri ile sâ'ir asâkir-i İslâm gönül birliğıyle fi sebîlillâh başını cânını Ha uğurına fedâ eylediklerinden merdâne vü dilrâne⁶² ılıların ıkarup lafzatu'llâh kelimesin zikr iderken melâ'in-i bî-dînün her olundan meterizler ve taburları üzerine hücum eylediklerinde cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn hazretleri Sultân Mahmûd Hân hazretlerinün du'âsıyla serdârımuñ du'âsın abûl idüp ümmet-i Muhammed'e gayret ve fırsat⁶³ u nusret virüp melâ'in-i bî-dînün gönüllerine oru virüp istiflerin bozuldu. Ordu ve meterizleri ve top ve cebhânelerin bırağup⁶⁴ Belgrad'a doğru cân atup firâr eylediler. Bunca mâl [u] menâlini ve adurların ve yaya askerini meterizlerde alıoyup birbirine bamayup firâr eylediler. Serdârları mel'ûn-ı bî-dîn ilk yürüyüşde atlı olunup cânını cehenneme ısmarladılar. Andan

⁵⁷ Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

⁵⁸ Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

⁵⁹ Metinde "فرصنت" şeklinde yazılmıştır.

⁶⁰ Metinde "كلبند" şeklinde yazılmıştır.

⁶¹ Metinde "فرصنت" şeklinde yazılmıştır.

⁶² Metinde "delîrâne" şeklinde hareketlenmiştir.

⁶³ Metinde "فرصنت" şeklinde yazılmıştır.

⁶⁴ Metinde "باراغاب" şeklinde yazılmıştır.

ğayrı on dört cenderal-i canânavarların kimin mürd [16b] ve kimin esîr etdiler, yayasın umûmen kırıp ve esîr etdiler. Serdâr-ı asker hazretlerinüñ otağı önüne yığın yığın tepe tepe melâ'inüñ kellesinden yıgdılar. Serdârımız her baş ve diri getüren gâzilere altun ve tel ve çelenk ile in'âmlar eyledi. Ol gün asker-i İslâm'ıñ gâzileri ğayred-i İslâmiyye'ye binüp Belğrad Kıpası'na deĝin kelle kesüp esîr ve şikâr aldılar. Andan serdâr-ı asker sadr-ı a'zam⁶⁵ hazretleri melâ'inüñ top ve cebhânesin kıaldurup deryâlar misâl asker-i İslâm ile Haqq'a senâ iderek Belğrad Kıpası'na gelüp cânib-i erba'adan muhâsara eyledi. Balyemez ve şâhî ve havan topların dizüp⁶⁶ kıollu kıolina askerlerin ta'yîn idüp kıal'aların muhkem döĝmege şürü' eyledi. Andan Tuna Suyu'nda köprülerin kıurup kıarşıya Tus Paşa ile asker ve top ve havan topların geçürüp kıaradan ve sudan ve kıarşudan döĝmege başladılar. Ba'dehû serdâr hazretleri fermân-ı şerîfi sedd-i sedîd-i Bosna serhadâtına irsâl idüp hâliyyâ ser-'asker-i Bosna'nuñ sâbıkâ sadr-ı a'zam⁶⁷ kıarındaşım, sultânım Alî Paşa hazretleri her nerede ve ne işde isen işin terk idüp bir ân mukıaddem Bosna dilâverler ile Belğrad altına imd[âd]ıma gelesiz. Fermân-ı âlî Bosna dilâverân ile Alî Paşa hazretlerini Zirin Kıpası'nda bulup Nemçe melâ'inüñ kıal'alarından Zirin Kıpası'n muhâsara eylemişler idiler, tamâm alınacaķ mahalde fermân-ı âlî yetişüp Alî Paşa'ya mefhûmı ma'lûm olduķda sâ'atiyle kıal'a-i mezbur kıoyup askerın kıaldurup ĝirü avdet eyledi. Bosna eyâletiyle yeniçeriyyi ve sâ'ir dilâverlerin yanına alup sadr-ı a'zam⁶⁸ hazretlerinüñ imdâdına râhî oldılar, giceyi güne kıatup ĝitdiler. İzvornik nâm kıal'aya ĝeldiklerinde deli top ile patraş topı nâm balyemezleri on dâne şâhî toplar ile alup Belğrad altına ĝetürüp ĝeldiklerinde Sava Suyı semtinde orduların kıurup topların düzüp kıal'ayı ve Su Kıpası üstünde olan kıulleyi ve Sava Suyı üzerinde Zemun tarafına ĝiden köprüsin döĝmege başladılar ve Zemun Kıpası tarafına Sava Suyı üzerinde köprüsin binâ idüp bir miķdâ[r] askerın Çingene Adası'na geçürdiler. Kıpada olan baş melâ'in envâ'î Âl-i Osmân [17a] askerinden ĝayrı Bosna askerini dahi gelüp ĝördükde Beç Kıpası'nda olan çasarına nâme yazup irsâl ider. Devletlü efendü imparatorı ma'lûmuñuz ola ki Belğrad Kıpası altında olan asâkir-i İslâm'a bu ĝünlerde kıarşı durulmaz. Zirâ Hisârcıķ nâm mahalde taburımızı bozan ve askerimizi kıılıçdan geçüren ve bunca top ve cebhânemizi ve sâ'ir mühimmât zabt iden ve ser-'askerimizle on dört cenderalimizi ve bunca bellü başlu beĝlerimizi ve kıapudân ve zâbitân-ı sâ'ireyi kıatl ve esîr iden sadr-ı a'zam⁶⁹ ile kıal'a altına ĝelen asâkir-i İslâm'ıñ hadd u hisâb olmayup ve bizden aldıkları toplardan ĝayrı beş yüz pâre top ĝetürmüşlerdir, öylece haberimiz vardır. Andan ĝayrı ĝün ĝün üzre askerleri ĝelmededir. Belğrad altında olan sahrâlar ve kıarşı Tuna'da olan sahrâlar envâ'î asâkir-i İslâm ile dolduķdan soñra

⁶⁵ Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

⁶⁶ Metinde "دنيء" şeklinde yazılmıştır.

⁶⁷ Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

⁶⁸ Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

⁶⁹ Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

bu günlerde Bosna serhaddinde askerimizi bozan Hekîm-oğlu Alî Paşa ile Bosna gâzîleri top ve cebhâne ile geldiler ve al'amızı Sava Suyı semtinden dögmege şürû' eylediler ve mâ'-yı mezbûruñ üzerinde köprü podlar binâ ve karşıu Zemun tarafına vâfir askerleri geçüp Çingene Adası'nda orduların urdılar. Öylece bilesiz. Hemân devletlü ral inparatorı ayrıya çâre yodur, sulha rabet idüp elçüyi gönderesiz.⁷⁰ Zirâ Belrad'ı ceng ile alur olurlarsa Üngürüs vilâyetleri teba'iyet idüp Budun al'ası'n dahi alurlar. Belkim Beç'e dahi el uzadurlar. Anlardan askerimiz sınıp bu def'a karşıudurur askerimiz yodur, ma'lûm-ı devlet ola, bolay ki Belrad ile iktifâ ideler. Çasar-ı bî-dîn nâme mefhûm[un] anlayup bilâ-tevakuf cenderal-i mel'ûna fermân buyurup her ne şekil sulh idersen mabûlumdür. Hemân sulh idesiz ve me'zûn senedlerin dahi cenderale irsâl ider. Vusûlünde al'ada baş olan melâ'în-i bî-dîn tebdîl-i ıyâfet idüp bi-nefsin elçilük tarııyla al'adan ordu-yı hümâyûna varup sadr-ı a'zam⁷¹ otaına geldikde yirlerin bûs eyledi. Ba'dehû vire dileyüp al'a anahtarların **[17b]** yire oyup bir midâr mâl dahi serdâr hazretlerine gösterdikde vire dileyüp sulha rabet idüp yedinde me'zûn senedin dahi gösterdi. Serdâr-ı asker dahi vireyi virüp anahtarların ahz ve musâlahaya olunmaa dahi va'de buyurdılar. Âsitâne-i sa'âdete arz idüp fermân-ı şerîf geldikde arada münâsib gördükleri gibi musâlahaya oldılar. Şöyle şart eylediler ki tarafeynde bulunan esîrlerüñ sebîlin tahliye vü halâs etmek üzre avl olunup üsârânuñ ekserîsi selâmet bulup çoı dahi pahaya kesilüp çımış iken sulh olduda pahası talep olunmadı. Nemçe musâlahası ve sâ'ir ahvâl haberi melâ'în Mosovlu anladıkda donı tutuşup ol dahi sulha rabet idüp elçi ile Hotun al'ası'nuñ ve Yaş şehrüñ manastırlaruñ anahtarların irsâl ve musâlahaya rabet idicek Sadr-ı a'zam⁷² ve Serdâr-ı ekrem Ayvaz Mehemmed Paşa hazretleri musâlahasın abûl etmeyüp sizüñ ile cengim vardır deyü cevâb idicek âl ile Âl-i Osmân memleketlerin ve al'aların yaup yıma ve ümmet-i Muhammed esîr ve helâk etmek neden geldi didikden soñra melâ'în-i bî-dînüñ elçisi yirlerin bûs ve ditreyüp şaşaaldıktan soñra serdârımızuñ önünden ovuldu. Andan elçi-yi mesfûr, Efrançaz raluñ baylosunuñ eline ayaına sarılıp niyâz eyledi ki Efrançaz raluñ baylosı sâ'ir baylosların aldurup sadr-ı a'zam⁷³ hazretlerine varup cümlesi recâ vü niyâz eylediler. Sadr-ı a'zam⁷⁴ recâların abûl idüp ve şol şart üzre musâlahaya oldılar ki merhûm Gâzî Ahmed Hân hazretleri Purut Suyı yalısı azâsında Petre ral ile hudûd etdüi yerlerden hudûd ve müceddeden ve Aza altında urdudı donanmayı âteşe virüp ve al'a-i mezkûr hedm ve ihrâ bi'n-nâr hâlî oma üzre şart ve avl olundu ve Aza al'ası yirleri ve ırları kemâ-fî'l-evvel Âl-i Osmân memleketi olma üzre şart olunup musâlahaya oldılar.

⁷⁰ Metinde "كندوره سي" şeklinde yazılmıştır.

⁷¹ Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

⁷² Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

⁷³ Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

⁷⁴ Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

Ba'dehû Kıırım Adası al'a ve nevâhîlerinden ve ılburun ve Özü ve Hotun al'alarından ve sâ'ir yirden alınan esîrleri nisâ ve sıbyân ile Bender al'ası'na sâlîmen irsâl ve muhâfız kim bulunur ise ism [ü] resmler ile teslim etmek üzere ve Özü al'ası'ndan esîr olan üç tuğludan Yahyâ Paşa ile iki **[18a]** tuğlu hân ırâğı Yerli Paşası Mustafâ Paşa ile Hotun al'ası'ndan alınan olçağ Paşa ile ve ikinci alışda Orapu al'ası'ndan alınan iki tuğlu Ebûbekir Paşa ile Itrabozan eyâlet alay begler ile Silistre eyâlet alay begleri ve sedd-i sedid-i İslâmiyye'den olan Bosna eyâletiniñ alay begler ile apudânân ile sâ'ir âgavât ve zâbitân ve sâ'ir ehl-i İslâm'da bulunan üsârâdan nisâ ve sıbyancıqları f'l-cümlesini semt [ü] semtinden cem' ü defter idüp ism ü resmler ile Bender al'ası'na getirüp muhâfızına teslim etmek üzere Efrançaz raluñ baylosı mütekeffil olup ol vech üzere musâlaha olunup ve minvâl-i muharrer üzere cümle esîrleri melâ'in-i bî-dîn Leh memleket içinden kendü arabalarla getirüp Bender al'ası muhâfaza[sın]da olan Muhsin-oğlu Abdullâh Paşa hazretlerine defterleri mücebince teslim ve yedine paşa-yı mûmâ-ileyhden senedler alup asarına götürdi. Bundan soñra Azağ al'ası'nı ve Özü al'ası semtlerini ve He[y]hat Sahrâsı'nuñ ve melâ'in Moskov al'a ve şehir ve gemi işler suların ve Leh ral gördüğüm miğdârı al'a ve şehir ve suların ve ara Boğdan ve Eflağ diyârından geçdüğüm asaba ve şehir ve suların beyân idelim. Bâlâda zıkr olunan cengler ibtidâ Azağ al'ası için oldu. Azağ al'ası didikleri bir berr u yaban yirde imiş, aradeñiz'üñ dili ucunda vâi'dir. Moskov keferi ikliminden Ten Suyı denize mülâi olduğu mahaldir ki gemi işler su imiş, aradeñiz'üñ sedd-i İskenderi'dir. Mâ'-yı mezbûruñ yalısında kâfiruñ otuz altı al'a ve şehirleri vardır, anuñ için sedd-i İskender idi. Velâkin Âl-i Osmân için bir aça irâdı yokdur. Biñ kise masârif beher sene vardır. Merhûm Sultân Mahmûd Hân hazretlerini ba'zı ehl-i İslâm hâ'ini aldayup Moskov keferesine virilüp ol sebebden musâlaha olduklarında hedm olunup hâlî odılar. Azağ al'ası didigim ıssız yirde imiş. Bender'den bir aylığ yol imiş. Üç yirde yolu ma'mûrluğa uğrar; biri Özü al'ası'na, **[18b]** andan Özü Suyu'nı ayığdan geçüp ılburun al'ası'na, üçüncüsü Orapu al'ası'na, andan ötesi berr u yaban yirden Azağ al'ası'na gidülür dirler. Moskov tarafından dahi bir vâfir yeri hâlî imişdir. Azağ al'ası didikleri bir azîm serhad imiş. Altında öteden beri ceng-i azîmler vâi' olduğundan etrâfı an ile yoğrulmuş ve toprağı insân kemüğüyle arışılmışdır. Zâhirde bunca şühedâ yatağı vardır. İçinde Paşasarây havlusunda mübârek peşenbih ve bâzâertesi ve sâ'ir leyâlî-i mübârekde doğuz yirde mübârek nûr g[ör]ünür deyü haber virirler. Böyle mübârek serhad iken ehl-i İslâm hâ'inlerüñ tama' u tahrikleri sebebiyle azâya uğrayup kefereye hedm iddirdiler. Ba'dehû Özü al'ası'nuñ yerini ve semtini gördüğüm ve bildigüm miğdârı aleme getirüp beyân ideyim. Özü al'ası dahi aradeñiz'üñ sedd-i İskender-i sâni[sı]dır. Melâ'in Moskovlu memleketinden aar Özi Suyı deniz ile arışur mahalde vâi' imiş, anuñ sedd sebebiyle Moskov denize arışmaz imiş. Bender'den Turla Suyu'nı geçüp hâlî yerden Özü al'ası'na Bender'den giderken ibtidâ Sansu ırlarına ba'dehû Acıgöl ırlarından andan Deligöl ırlarına andan Hocabeg ırlarına ve

Sukuyuları'na andan Berezen kırlarına andan mâ'-yı mezbûr gemiden geçüp Özü Qal'ası'na dâhil olurlar. Etrâfında köy ve kend yokdur. Lâkin Kıırım Adası'na qaradan giden için Osmânlı memleketi tarafından Özü yolundan gidülür, gayrı girecek yolu yokdur. Melâ'in Moskov'un ilk qal'asına hâlî kırlarından yigirmi konaq yir imiş. İbtidâ Özü kırlarından Aqmeçit kırlarına andan Aqsu'yı Qoyungeçidi'nden Aqmeçid altından geçüp Heyhat Sahrâsı içinden Çehren Qal'ası kırlarına andan Doğan Qal'ası kırlarına andan Ummân Qal'ası kırlarına andan Şâhin Girây Qal'ası kırlarına andan Qadîkirman Qal'ası kırlarına andan Üç Qatlu qal'aları kırlarına andan İngil Suyı kırlarına andan Ongol Suyı kırlarına andan Özü Suyu'nı gemiden geçüp kâfir-i bî-dînün ilk qal'ası Provloğosna Qal'ası'na ma'mûrluğa varılır. Zikr olunan Aqmeçit ve sâ'ir qal'a ve kırları merhûm Baltacı Vezîr, Purut Suyı yalısında Petre Qralı'nı bi'n-nefs bozup sulh eyledikde bu qal'aları alup lağımlara virdürüp **[19a]** hâlî komuşdur. Top ve cebhânelerin Özü Qal'ası'na naql itdürdüp rahmetu'llâhi aleyh, bu yirlerinde Noğay Tatarı sultânı obalarla gezüp mütemekkinlerdir. Bu sahrâ ve qal'a ve suların niçe bildim dir olursa bi-qazâ'illâhi te'âlâ Özü Qal'ası ma'rekesinden⁷⁵ esîr olduğında sahrâ-yı mezkûr andan asker-i küffâr ile yetmiş birinci gün Özü Suyu'nı köprüden geçüp Provloğosna Qal'ası'na dâhil olduk. Ancaq oturaq vâfir yirde eylediler ve yevm-i mez[bû]relerde bir loqma etmek ile et veyâ şorba yüzini görmedik. Hemân bir miqdâr siyâh peksimet virirdi. On kişiye virdiği bir kişi yirdi, anı dahi susuz yirdik. Günde birer kerre bir nefis su virirlerdi. Düşmen-i bî-dîn ümmet-i Muhammed'e açlık ve susuzluk ile eziyyet iderken ümmet-i Muhammed'ün çoğı helâk oldı. Bu kırlarda esîr olan ümmet-i Muhammed aç ve susuz, yalın ayak, başı qabaq, yayanca geçdiler ve çekdü[g]imiz derd ü meşakkat ve kefereden envâ'î eziyyetleri meger Hasan ve Hüseyin Kerbelâ kırlarında çekmişler ise olur, sonra bizim çekdüğimizi gayrı çekmemişdir. Bâlâda zikr olunan kırlar taş ve dağ ve ağaç nâmı yokdur. Yirden güneş-i mübârek doğar ve yine yire dolunur. Deryâ misâli kırlardır ki içlerinde sü[ri] süri yaban qoyun ve keçi ve hergele ve sığır ve inek vardır. Hergele derisinden cılgavaya benzer kürk Barabaş Qazaqlaruñ sırtlarında seyr eyledik, öylece bir kırlardır. Biñ yüz elli sene târihinde Özü Qal'ası'ndan esîr olduğumuzda Moskovlu vilâyedine giderken geçdüğümüz suları ve uğradığımız qal'aları beyân olunur. Evvelen Aqmeçit kırmında Aqsu'yı keferede asker için arabalarda su çekdüğü büyük fuçılarn indürüp iki sura fuçılarnı halat ipler ile bağlayup su üzerine qoyup qaradan bağlayup üzerlerine demet ile topraq qoyup andan kendi yayasıyla bizleri geçürdi ve mâ'-yı mezbûrede tenekeden on sekiz tonbas qoyup üzerlerine tahte pod düzüp⁷⁶ at ve ağırlığı ve top ve cebhâne ve sâ'ir mühimmâtın geçürdi. Andan Ongol Suyu'nı Çehren kırlarında **[19b]** halat iplerin bağlayup üzerlerine demet topraq qoyup ol köprüsünden geçdik. Andan İngil Suyu'nı Doğan, Ummân qal'aları kırlarında demetden köprüden geçdik.

⁷⁵ Metinde "معاركه سندن" şeklinde yazılmıştır.

⁷⁶ Metinde "تدبیر" şeklinde yazılmıştır.

Andan Özü Suyu'nda otuz altı gemiye lenger koyup üzerlerine tahte pod döşedüp andan geçdik. Andan Barabaş Qazağı qal'alarından Provloğışna Qal'ası'na uğradık. Andan Soşulça Qal'ası'na andan Qobilaq Qal'ası'na andan Ramne Qal'ası'na andan Pırluqa Qal'ası'na gelüp iki ay meks eyledik. Andan nefsi bozğun günü bizi qaldurup Vişençe Qal'ası'na andan Siveska Qal'ası'na geldik. Anda on yedi gün Ramazân-ı şerif dutup bayram iftârın eyledik. Andan id-i şerifün üçüncü günü qalkup Baturın Qal'ası'na geldik, altında Neve Suyu'nı gemiden geçüp Qraleveçe Qal'ası'na geldik. Bunlar Barabaş Qazaqlaruñ qal'aları imiş ve Baturın Qal'ası Hatman Mazepa Qral'uñ pâ-yı tahtı iken iki yüz pâre qal'aya mâlik imişdir. İşvet qralı Moskov ile ceng iderken Leh qralı ülkesinden asker ile geçüp Mazepa Hatman tahtı altına gelüp anı dahi kendüne teba'iyet etdürüp Moskov'ı aradan qalduralım dirlerken Moskov asker ile üzerlerine gelüp bunları bozar. İşvet qral, Hatman Mazepa ile qaçup Bender'e gelüp Âl-i Osmân pâdişâhlarından Sultân Gâzi Ahmed Hân hazretlerine dâhil olurlar. Ol esnâda Moskovlu, Hatman Mazepa Qral'uñ soyunu qazup anuñ soyundan beşikde bulduğı sabî uşaçıqları katl etdürüp memleketin zabt ve pâ-yı tahtı olan Baturın Qal'ası'n hedm etdürüp âteşe virüp hâlî qomuş, el-ân vîrân durur, bir azim büyük topraq qal'a imişdir. Bâlâda zikr eyledigim Qraleveçe Qal'ası'ndan asıl Moskovlu qal'alarından Golovhovha Qal'ası'na andan Belov Qal'ası'na andan Qraçeve Qal'ası'na andan Bolhova Qal'ası'na andan Lihin Qal'ası'na andan Qaluğa Qal'ası'na gelüp altında Oqqa Suyu'nı gemiden geçüp andan Mosko[v]a Qal'ası didikleri ki mel'ûnuñ qadimî tahtıdır, sol cânibden geçüp Mitrovçe Qal'ası'na andan Torviçe Qal'ası'na andan Pirislav Qal'ası'na andan Hırastov Qal'ası'na altında Bilozar Suyu'nı gemiden geçüp andan Pirislavaq Qal'ası'na andan Kıyaroslav Qal'ası'na andan Qostoroma Qal'ası'na gelüp altında [20a] Edil Suyu'nı gemiden geçüp medîne-i mezkûrede qonaqlar virilüp içinde yigirmi iki ay meks eyledik. Ba'dehû musâlaha olunup girüye selâmet yolına avdet eyledik, el-hamdü'llâhi alâ külli hâlin. Zikr olunan Edil Suyı yedinci deryâ imiş didiler. Cemî' zikr eyledigim sulardan ve Tuna Suyu'ndan dahi büyükdür. Qaranlıq vilâyet semtindedir, qış günlerinde güneşden güneşe gicesi yigirmi buçuq sâ'at idi, günü üç buçuq sâ'at. On beş günlük yolda Ejderhâ Deñizi'dir, yahısında Sibir Qal'ası dirler, semtinde kâfirün azim gümüş ile bakır ma'denleri⁷⁷ vardır, andan gayrı vilâyetlerinde gümüş ve bakır ma'deni⁷⁸ yoqdur. Sibir Qal'ası'nda qışun gün üç sâ'at olur imiş, yazın gice ol qadar olur. Buna göre Ejderhâ Deñizi adalarında qışun birkaç zamân güneş çıqmağa vaqit olmaduğundan qaranlıq olur. Qostoroma Qal'ası'nda gün yigirmi buçuq sâ'at iken gice ile güneş şavkı dan yerine dek togunmaduğundan Orqapu şeyhi ile Kefe vâ'iz[i] bir iki ay miqdârı yatsu namâzın qılmağa⁷⁹ men' iderlerdi. Anlar dahi ol qıssa gicelerde yatsu namâzı qılmazlardı, tâ ki güneş şavkı togununcaya

⁷⁷ Metinde "مادنلري" şeklinde yazılmıştır.

⁷⁸ Metinde "مادنى" şeklinde yazılmıştır.

⁷⁹ Metinde "قلمعه" şeklinde yazılmıştır.

dek. Sibir'de gün üç sâ'at iken Ejderhâ Deñizi adalarında bir buçuk veyâ iki sâ'at gün olmağa iktizâ ider. İki yâ üç ay miqdârı güneş çıkmaz. Ol sebebden қaranlık vilâyet dirler, yohsa yıllarca қaranlık olmaz, yazın gicesi olmaz, bi-izn-i Hudâ. Sibir'den gelen küffâr öylece haber virirlerdi. Ve hem ol diyârda müşâhede eyledigimiz günün ve gice uzanup kısaldığına göre öyle iktizâ ider ki öyle ola. Қосторoma'dan Lubin Қал'ası'nda Süleymân Alay Beg'ün ziyâretine giderken Қосторoma şehrûn kenârında Edil Su ile қarışur, Қосторoma Suyu'nı gemi ile geçdim. Bi-hamd-i Hudâ biñ yüz elli iki sene nihâyetinde medîne-i mezkûreden қалқup İslâm tarafına selâmda giderken tekrâr Kıyaroslav Қал'ası'na geldik. Andan Hırastov Қал'ası'na **[20b]** andan Pirislavaқ Қал'ası'na andan Torviçe Қал'ası'na and[an] Mosқova Қал'ası'na geldik ki Mosқov қraluñ қadîmî tahtı imiş, içinde Mosқo[v]a Suyu'nı gemideñ geçdik. Anda cümle Osmânlı'ya üç gün oturaқ virdi. Қал'a ve şehir ve çasar sarâyını seyr iddirdüp қал'a ve şehrinde yayça yayça arabalar ile bizi geçürüp tamâm üç sâ'at şehri dutar, lâkin büyük cânâvârlaruñ evleri bir büyük dâ'ire dutarlar ve қал'ası üç қатdır. Cümle şehri қал'alar içindedir ve her bir hânenüñ havlu қapısı önünde âdem boyunca birer қалуñ direk dikmişler ve her diregün başında câmdan birer fener vardır, içinde қандîl durur. Pazar ve ğayrı nâ-mübârek gicelerinde cümle қanâdîl yaқarlar. Şehir içi gündüz gibi görünür. Dö[r]düncü günü қалқup Serpuhova Қал'ası'na geldik. Andan Tula Қал'ası'na geldik. Tula'da mirî toplar ve tüfengler yapılır, andan ğayrı yirde top ve tüfeng yapılmaz. Andan Қırayna Қал'ası'na andan Yehirmova Қал'ası'na andan Serğoveh қaryesine geldigimizde çasarları Anna İvanovna'nuñ mürd haberi yetişdi. Ol sebebden қarye-i mezkûrede altı ay miqdârı meks eyledik. Қış basup andan қалқup Yelçe Қал'ası'na varup tamâm bir sene oturaқ eyledik. Çasarları İvan Antonovik nâmında bir yıllık çocuk tahtlarında temel tutunca mürd olan Anna'nuñ vasiyyeti mücebince ve dedesi Herseng ve babası Anton kuvvetiyle çocuk didigim Anna İvanovna hissesinden olduğundan Petre Қral'uñ kıızı Таğya isminde idi, zu'm-i⁸⁰ fâsıqlarınca tahta oturmaқ haқkı kızuñ iken büyük boyar begleri ile sâ'ir ittifâk idüp çocuk erkek olduğundan tahtı ana zabt itdirdiler. Ba'dehû müceddeden fermân mücebince bizi қaldurup Livne Қал'a[sı'na] andan Қorzovha Қал'ası'na andan Sorje Қал'ası'na andan Rilseқа Қал'ası'na andan yine Barabaş Қazağı vilâyetinde Golovhovha Қал'ası'na, bir azîm şehir ile қал'a imişdir, andan Қraleveçe Қал'ası'na andan Baturın Қал'ası'na andan Borozna Қал'ası'na andan Nijin Қал'ası'na andan Nasovқа Қал'ası'na andan Қorlin Қал'ası'na andan yine Özüsü Suyu'nı gemiden geçüp Қıyeveh қал'alarına geldik. Қıyeveh қал'aları didigim saç ayak gibi üç yirlerde **[21a]** yapılmış üç қал'adır. Her biri hendekler ile üç қатdır. Topları dahi üç қат ve dördüncü қатı dahi orta қал'alarda қумbara havan toplarıdır. Birbirine dayanurlar, қал'adan қал'aya birer sâ'at yir imiş. Mâ-beynlerinde ve dolaylarında bir azîm şehirdir. Қazaқ vilâyet tarafından olan қал'aya Қıyeveh-i Peçersқа dirler, Leh қral sınırı tarafından olana Қıyeveh-i

⁸⁰ Metinde "نوم" şeklinde yazılmıştır.

Polışka dirler, Özü Suyı yalısında Moskov tarafınd[an] olana Kıyev-i Moskovska dirler, Allâhu azîmü's-şân hazretleri Âl-i Osmân pâdişâhı hükmine müyesser eyleye, âmîn. Andan Ramazânlıguñ ilk günü menzil arabalara binüp Vasilkovça Qal'ası'na geldik. Andan Leh kralı sınırında olan Lazarata nâm mahalline gelüp anda viregeldikleri üzre cümlemize Bender Qal'ası'na on beş günlük yol hisâb idüp gün başına dörder aqça ulû[fe]lerin virdiler. Andan Leh kral memleketine girüp Samgorod Qal'ası'na andan Pogreyseka Qal'ası'na andan Liveska Qal'ası'na andan Nemerova şehrine andan Pirislavaq Qal'ası'na altında Akşu'yı Heyhat Sahrâsı'na çıkar büyük köprüden geçüp Tulçın Qal'ası'na andan Raşkova qasabasına andan bi-hamdillâh dîn-i İslâm memleketine sedd-i sedîd olan Bender Qal'ası altında Turla Suyu'nı geçüp içine dâhil olduk, el-hamdü'llâhi bi's-selâmihi. Ve'l-hâsıl gıceyi güne kıatup on üçüncü gün Bender Qal'ası'na gelüp üç gün o[tu]raq idüp andan⁸¹ bu fakîr Bender ser-'askeri olan Muhsin-zâde Abdullâh Paşa Efendimiz'ün buyurıldı-i şerîfler ile menzile binüp Bucaq Tata[r] diyârından bir gün ve bir gıce ile geçüp Purut Suyu'nı Tabur köyi iskelesinde geçüp Kıra Boğdan memleketine girüp Şistan qasaba[sına] andan gıce ile bir dağün içinde Vardiyan Suyu'nı geçüp İskovisin qasabasına and[an] Germenfey qasabasına andan Huş qasabasına andan Borlat qasabasına yaqîn İret Suyu'nı gemiden geçüp Borlat qasabasına, Bender'den Borlat qasabası sâ'at 36, andan Foşşan şehrine, şehrüñ yarısı Boğdan **[21b]** ve yarısı Valah begün ülkesindedir, andan Bügreş şehrine sâ'at 45, andan Qulle'ye gelüp andan Tuna'yı geçüp Nigobolı şehrine sâ'at 30, andan Plevne'ye sâ'at 6, andan Varaje şehrine sâ'at 18, andan Berkovıçe sâ'at 8, andan Balkan Tağı'na geçüp Şarkköyi Qal'ası'na sâ'at 12, andan Musa Paşa Palanqası'na sâ'at 8, andan Niş Qal'ası'na sâ'at 4, andan Alacahisâr Qal'ası'na sâ'at 12, andan Morava Suyı yalısında Tirsteniş Palanqası'na sâ'at 5, andan Qaranoça Palanqası'na sâ'at 6, andan Atnaça Palanqası'na sâ'at 6, andan Çaçqa Qal'ası'na sâ'at 8, andan Pojeqa Palanqası'na sâ'at 7, andan Ujıçe Qal'ası'na sâ'at 5, andan Vişegrad Qal'ası'na sâ'at 12, qal'a-i mezkû[r] altında on dokuz gözlü taşköprisinden Dirin Suyu'nı geçüp andan Çelebibajar qasabasına sâ'at 8, andan Praça qasaba[sına] sâ'at 6, andan şehr-i Sarâybosna'ya sâ'at 8, altında Hekim-oğlı Alı Paşa binâ eylediği taşköprüsünden Bosna Suyu'nı geçüp andan Travnik Qal'ası'na sâ'at 18, anda Ramazân bayram namâzı kılıp yevm-i mezbûrda vatan-ı aslîm olan Akhisâr Qal'ası'na fakîrhâneme gelüp alıkoğugum gibi ıyâlimle mülâkî oldum, el-hamdü'llâhi alâ külli hâlin. Hâsıl-ı kelâm en uzaq oldıgımız Kostoroma şehrinden ki Edil Suyu'nı öte tarafı imiş, melûnuñ eski tahtı Moskova şehrine sâ'at 200, andan Kıyev Qal'ası'na sâ'at 200, andan Leh aşırı Bender Qal'ası'na sâ'at 180 deyü haber virdiler. Bender'den bizim Akhisâr Qal'ası'na sâ'at 285. Bâhatt-ı şerîf-i Sultân Mahmûd Gâzî biñ yüz kırk dokuz sene evâsıtında Moskov seferine me'mûr oldıgımızdan yine biñ yüz elli altı senesi evâhirinde Moskovlu vilâyetinden selâmet yolına giderken Barabaş Qazağı qal'alarından Golovhovha

⁸¹ Metinde "ابندن" şeklinde yazılmıştır.

Çal'ası'na geldigimizde çasarları tarafından Osmânî defter mücebince fermân gelüp Belgrad altında ba'zı ehîbbâ Moskova esîr düşen sipâh ve zu'amâdan birkaç kimesneyi defter idüp sadr-ı a'zam⁸² hazretlerine defterimizle arz-ı hâl idüp defterleri mücebince sadr-ı a'zam,⁸³ çasarına nâme yonlayup nâme mücebince fermân ve defterimiz kırâ'at olunduğda alay beglerden ve sâ'ir zu'amânun esâmeler ile [22a] bu haķîruñ ism ü mahlas muķayyed bulunmağın anda yigirmi toķuz kimesnelerun esâmesi muķayyed bulunup nîk sâ'at birle Receb-i şerîfün yigirminci günü ikişer âdem menzil arabalara binüp Ramazân-ı şerîfün ğurresi günü Kıyevah çal'alarına andan Leh vilâyet içinden Bender'e andan menzil bârgîrine binüp nefsi-i bayram günü Akhisâr'a geldim, el-hamdü'lillâh sümme el-hamdü'lillâh. Bundan soñra niyâzım budur ki tevârîh okuyup dinle[yenle]r dahi mü'min qarındaşlarımız bu faķîr ve bu ğazâ ve cenglerde şehîd [olup] ve ğazâ idüp mü'min qarındaşları Fâtîha-i şerîf yâhûd rahmet ile yâd ideler, m. Ketebehü'l-fa[ķîr ve musannif-i tevârîhü'l-haķîr Bosnavî el-Akhisârî el-Hâc Nesîm-oğlu Ahmed ed-dâ'î an-asâkir-i sancağ-ı Klis der-muhâfaza-i medîne-i Ruzcuķ an-çiftlik-i Çara Ahmed Ağa der-ķonağ-ı matâf-ı Dişķo bâ-yâfte-i⁸⁴ Kıadış-oğlu Mehemmed Ağa a'yân-ı zamân-ı bâ-fermân, sene 1186, m.

Kaynakça

- 1736-1737 *Seferine İştirak Eden Bir Türk Denizçisinin Hatıraları*, Haz. Fevzi Kurtoğlu, İstanbul 1935.
- AFYONCU, Erhan, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.
- AKHİSARLI HACI NESİMOĞLU AHMED, *Tevârîh-i Âli-i Osmân*, Fransa Milli Kütüphanesi, Supplément Turc, nr. 168.
- BİLGİN, Erdoğan, *1148-1152/1736-1739 Savaşı Tarihiçesi (Subhi Mehmed'in Müzâkerât-ı Sulhiyye Tarihiçesi Adlı Eseri)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003.
- BLOCHET, Edgard, *Catalogue Des Manuscrits Turcs*, I, Paris 1932.
- ÇORUHLU, Melek, *Musaffa Mehemmed Efendi, Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Ervel (Tablil ve Metin)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
- EBÛ SEHL NU'MÂN EFENDİ, *Tedbîrât-ı Pesendide (Beğenilmiş Tedbirler)*, Haz. Ali İbrahim Savaş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

⁸² Metinde "عظیم" şeklinde yazılmıştır.

⁸³ Metinde "عظم" şeklinde yazılmıştır.

⁸⁴ Metinde "بايقنة" şeklinde yazılmıştır.

- KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.
- KÜTÜKÇÜ, Büşra Aktaş, *Tevârih-i Banaluka Der-Diyâr-ı Bosna (İnceleme-Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Gazâvât-nâmeler ve Mihalıoğlu Ali Bey'in Gazâvât-nâmesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- NOVİLİ ÖMER EFENDİ, *Tarih-i Bosna, Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-39*, Haz. Fatma Sel Turhan, Küre Yayınları, İstanbul 2016.
- ORUÇ, Hatice, "Ahvâl-i Gazâvât Der-Diyâr-ı Bosna", *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi 2, Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı*, Ed. Hatice Oruç-Muhammed Ceyhan, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, s. 93-177.
- SÖYLEMEZ, Hatice, *Mukaddimetü's-sefer (1736-1739 Seferi Hakkında Bir Eser) Metin-Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- UZUN, Fatma Çiğdem, *Belgrad Hakkında Râgıp Paşa'ya Ait Bir Risale: Fethiyye-i Belgrad (1739)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2000.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.